

UNIVERSITEIT ANTWERPEN

FACULTEIT POLITIEKE EN SOCIALE WETENSCHAPPEN

FACULTEIT TOEGEPASTE ECONOMISCHE WETENSCHAPPEN

De arbeidsmarktintegratie van Turken en Marokkanen in België en Nederland: de impact van naturalisatie.

Student: Dries Lens

Masterproef voorgedragen tot het bekomen

van de graad van:

Master in de Sociaal-Economische Wetenschappen

Promotor: Prof.dr. Ive Marx

Medebeoordelaar: Maryam H'Madoun

UNIVERSITEIT ANTWERPEN

FACULTEIT POLITIEKE EN SOCIALE WETENSCHAPPEN

FACULTEIT TOEGEPASTE ECONOMISCHE WETENSCHAPPEN

De arbeidsmarktintegratie van Turken en Marokkanen in België en Nederland: de impact van naturalisatie.

Student: Dries Lens

Masterproef voorgedragen tot het bekomen

van de graad van:

Master in de Sociaal-Economische Wetenschappen

Promotor: Prof.dr. Ive Marx

Medebeoordelaar: Maryam H'Madoun

Inhoud

Lijst met tabellen en figuren	5
Appendix.....	6
Abstract	7
Inleiding.....	8
1. Staatsburgerschap en tewerkstelling: selectiemechanismen?	10
2. Bestaat er zoiets als een ‘Staatsburgerschap premium’?	12
3. Het belang van oorsprong en bestemming	14
4. De arbeidsmarktcontext in België en Nederland	15
5. Arbeidsmarktintegratie en naturalisatie van immigranten in België en Nederland	17
a. Integratie- en naturalisatiebeleid in België	17
b. Integratie- en naturalisatiebeleid in Nederland	18
6. Hypotheses.....	20
a. Hypotheses over socio-demografische en migrantspecifieke factoren	21
b. Hypotheses over staatsburgerschapverwerving	22
c. Hypotheses over tewerkstelling en de relatie met staatsburgerschap.....	22
7. Data en methode.....	24
8. Resultaten.....	25
a. Socio-demografische factoren	25
b. Staatsburgerschapverwerving.....	30
c. Staatsburgerschapverwerving en tewerkstelling	36
5. Conclusie	44
6. Bibliografie.....	48
Appendix.....	51

Lijst met tabellen en figuren

Tabel 1.

Staatsburgerschapverwerving, (A) aandeel met staatsburgerschap, (B) ongestandaardiseerde effecten (Odds-ratio's) van geselecteerde variabelen op staatsburgerschapverwerving (België en Nederland;2008).

Tabel 2.

Full-time /part-time onderscheid bij werkende Turken en Marokkanen , populatie 25-64 jaar (België en Nederland, 2008)

Tabel 3.

Onderscheid permanente en tijdelijke contracten bij werkende Turken en Marokkanen , populatie 25-64 jaar (België en Nederland, 2008)

Tabel 4.

Tewerkstelling, ongestandaardiseerde effecten (Odds-ratio's) van geselecteerde variabelen op tewerkstellingskans (België;2008).

Tabel 5.

Tewerkstelling, ongestandaardiseerde effecten (Odds-ratio's) van geselecteerde variabelen op tewerkstellingskans (Nederland;2008).

Figuur 1.

Leeftijdsstructuur Turken en Marokkanen in België, 2008

Figuur 2.

Leeftijdsstructuur Turken en Marokkanen in Nederland, 2008

Figuur 3.

Opleidingsniveau Turken en Marokkanen in België, 2008

Figuur 4.

Opleidingsniveau Turken en Marokkanen in Nederland, 2008

Figuur 5.

Verblijfsduur Turken en Marokkanen in België, 2008

Figuur 6.

Verblijfsduur Turken en Marokkanen in Nederland, 2008

Figuur 7.

Aandeel naturalisaties, in functie van verblijfsduur, van Turken en Marokkanen in België, 2008

Figuur 8.

Aandeel naturalisaties, in functie van verblijfsduur, van Turken en Marokkanen in Nederland, 2008

Figuur 9.

% Marokkanen tewerkgesteld in België in functie van naturalisatie, 2008

Figuur 10.

% Turken tewerkgesteld in België in functie van naturalisatie, 2008

Figuur 11.

% Marokkanen tewerkgesteld in Nederland in functie van naturalisatie, 2008

Figuur 12.

% Turken tewerkgesteld in Nederland in functie van naturalisatie, 2008

Appendix**Tabel A.**

Socio-demografische kenmerken van Turkse en Marokkaanse immigranten (België;2008).

Tabel B.

Socio-demografische kenmerken van Turkse en Marokkaanse immigranten (Nederland;2008).

Tabel C.

Geobserveerde tewerkstellingsgraad van Turken en Marokkanen volgens geslacht en staatsburgerschap, populatie 25-64 jaar (België en Nederland, 2008)

Abstract

Gebaseerd op LFS-data van 2008 onderzoekt deze studie de impact van staatsburgerschapverwerving op de arbeidsmarktpositie van Turkse en Marokkaanse immigranten in België en Nederland. De toegang tot de nationaliteit van het gastland is immers een belangrijk instrument van het integratiebeleid. De voorwaarden waaronder deze wordt verleend verschillen echter sterk tussen België en Nederland. Het is de frictie, tussen een erg liberaal naturalisatiebeleid in België en een strenger naturalisatiebeleid in Nederland voor 2008, die de rode draad vormt van dit onderzoek. Ondanks het liberale beleid in België blijkt het aantal naturalisaties van Turkse en Marokkaanse immigranten in Nederland fors hoger te liggen dan in België. De langere verblijfsduur van beide immigrantengroepen in Nederland en het soepelere beleid met betrekking tot de dubbele nationaliteit zijn hiervoor verantwoordelijk. Bovendien hebben genaturaliseerde Turken en Marokkanen in Nederland, vanwege de strengere naturalisatieprocedures, duidelijk meer kans om deel uit te maken van een geselecteerde subgroep dan in België, voornamelijk met betrekking tot leeftijd, opleidingsniveau en verblijfsduur. Aan de hand van logit regressies meten we tenslotte de tewerkstellingskansen van Turken en Marokkanen in België en Nederland. We vinden dat staatsburgerschapverwerving geassocieerd wordt met een hogere tewerkstellingskans voor Turkse vrouwen in België, zelfs na controle voor opleiding en verblijfsduur. Dit wijst op het bestaan van een staatsburgerschap premie voor Turkse vrouwen in België.

Inleiding

Sinds geruime tijd kennen Europese lidstaten een sterk stijgend migratiesaldo. In zowel België als Nederland hebben immigranten een zwakkere sociaal-economische positie dan autochtonen (Verhoeven, 2000). Immigranten zijn minder aan het werk, zijn vaker werkloos en kennen een groter risico op armoede (Corluy e.a., 2010). De kloof in de werkzaamheid van autochtonen versus immigranten blijft erg significant in vele Europese lidstaten en is het onderwerp van zowel wetenschappelijk als publiek debat. In een tijd waarin immigratie en diversiteit een echte eurorealiteit zijn, fungeert naturalisatie als een heet hangijzer in debatten over immigratie- en integratiebeleid in België en Nederland. Ondanks het toenemende belang van naturalisatie, is er nog steeds een gebrek aan onderzoek over de gevolgen van naturalisatie voor de sociaal-economische integratie van immigranten en hun families. Deze studie zoomt in op de impact van staatsburgerschapverwerving op de tewerkstellingskansen van Turken en Marokkanen in België en Nederland.

De toegang tot de nationaliteit van het gastland is immers een belangrijk instrument van het integratiebeleid. Naturalisatiebeleid weerspiegelt de perceptie van het gastland over de aard van immigratie en het integratieproces. Als zodanig varieert de rol die naturalisatie speelt in de integratie van immigranten sterk - niet alleen tussen landen, maar ook in de tijd. De tot voor kort opeenvolgende liberalisering van de toegang tot burgerschap in België werd ingevoerd met het oog op de bevordering van een betere economische en sociale integratie van immigranten. Ze hebben geleid tot een van de meest liberale naturalisatiewetgevingen in de EU. In het eerste decennium van de 21ste eeuw kwam de ‘snel-Belgwet’¹ echter steeds meer onder druk te staan, vooral onder invloed van de centrumrechtse partijen MR en NVA. In 2013 werden de voorwaarden voor het verwerven van de Belgische nationaliteit sterk aangescherpt. Naast kennis van één van de drie landstalen, moeten kandidaat-Belgen ook hun maatschappelijke en economische integratie bewijzen. Dat kan via een diploma, inburgeringscursus of beroepsopleiding. Wie hier vijf jaar wettelijk verblijft, moet aantonen dat hij in die jaren voldoende arbeidsdagen (468 voor een voltijdse werknemer) heeft gewerkt. Wie hier al tien jaar wettelijk verblijft, moet één van de landstalen kennen en een bewijs kunnen leveren van zijn deelname aan het leven van de onthaalgemeenschap.

In het algemeen hebben steeds meer EU-landen de neiging om beperkingen in te voeren op de toegang tot het staatsburgerschap. Dit loopt parallel met een trend waarbij men immigranten verplicht deel te nemen aan integratieactiviteiten. Beide ontwikkelingen komen voort uit een reactie op het gevoel dat de resultaten met betrekking tot de integratie van immigranten niet altijd bevredigend zijn.

---

¹De ‘snel-Belgwet’, ingevoerd op 1 maart 2000 door de regering Verhofstadt I, is een naturalisatiewet die Belgisch staatsburgerschap zag als een instrument voor integratie. Procedures van nationaliteitsverklaring en naturalisatie werden vergemakkelijkt en het principe van de kosteloze procedure werd ingevoerd. Na de goedkeuring van deze wet ging het aantal naturalisaties pijlsnel omhoog.

Een bijzonder interessant voorbeeld is de evolutie van het Nederlandse naturalisatiebeleid dat in veel opzichten een afspiegeling is van de veranderende houding van het Nederlandse integratiebeleid van de afgelopen twee decennia. In de jaren 1990 werd de toegang tot burgerschap gezien als een manier om de integratie van immigranten te bevorderen. Sinds 2003, neemt men in Nederland een meer restrictieve houding aan ten opzichte van naturalisatie, en ten opzichte van het integratiebeleid in het algemeen. De termijn om in aanmerking te komen voor Nederlands staatsburgerschap werd recentelijk verhoogd van 5 naar 7 jaar rechtmatig verblijf in Nederland. Het uitgangspunt is dat iemand die een substantiële periode in Nederland heeft verbleven een grotere kans heeft om meer te participeren in de samenleving.

Gebaseerd op Labour Force Survey-data van 2008 onderzoekt deze studie de impact van staatsburgerschapverwerving op de arbeidsmarktpositie van Turkse en Marokkaanse immigranten in België en Nederland, met controle voor een reeks socio-demografische en migrantspecifieke factoren. Specifiek meten we het effect van naturalisatie op de kans op tewerkstelling met controle voor geslacht, leeftijd, burgerlijke status, afhankelijke kinderen, opleidingsniveau, duur van het verblijf en land van herkomst. De kwaliteit van het werk of de sector van tewerkstelling komen in dit onderzoek dus niet aan bod. We gaan ervan uit dat arbeid niet enkel zorgt voor een inkomen, maar ook belangrijk is voor de sociaal-economische integratie van de betrokkene. De band met de arbeidsmarkt wordt beschouwd als een cruciale factor voor de sociaal-economische positie van een individu en het gezin waartoe hij/zij behoort. Participatie op de arbeidsmarkt zorgt bovendien voor een inkomen en opent sociale rechten.

Door de arbeidsmarktpositie van Turken en Marokkanen in twee gastlanden te vergelijken hopen we meer te weten te komen over de relevantie van immigratie- en integratiebeleid. Twee aspecten maken de vergelijking van Turkse en Marokkaanse immigranten in België en Nederland extra interessant. Ten eerste maken Turken en Marokkanen, die vanaf de late jaren 50 immigreerden naar België en Nederland, deel uit van de meest recente golf van arbeidsmigratie naar deze landen (Lesthaege, 2000; Neels, 2000; Veenman, 1995). Ten tweede blijkt uit literatuur (OECD, 2008b; Socio-economische monitoring, 2013), dat immigranten van Turkse en Marokkaanse afkomst het een stuk lastiger hebben dan migranten afkomstig uit andere landen. Zij zijn het minst aan het werk en vaker werkloos of inactief.

Het vergelijken van de impact van staatsburgerschap op de arbeidsmarktintegratie in België en Nederland is boeiend omdat België en Nederland een verschillend beleid hanteren met betrekking tot immigratie, naturalisatie en integratie. We gebruiken de European Labour Force Survey data van 2008, dat wil zeggen dat onze respondenten geen invloed ondervinden van recente veranderingen in integratiebeleid. Dus, voor deze studie is het beleid van voor 2008 relevant. En met betrekking tot het

naturalisatiebeleid van voor 2008 waren er substantiële verschillen tussen België en Nederland. In België stond staatsburgerschap open voor alle immigranten met een voldoende lange periode van legaal verblijf, zonder enige formele taal of integratie-eisen (Corluy e.a., 2011;). Nederland daarentegen hanteerde strengere condities voor de verwerving van staatsburgerschap en controleerde voor de mate van integratie met een naturalisatietest (Bevelander en Veenman, 2007). In dat opzicht is deze studie een belangrijke aanvulling op bestaande studies. Door het effect van naturalisatie op tewerkstelling te vergelijken tussen België, waar staatsburgerschap openstaat voor alle immigranten, en Nederland, waar formele taal en integratie-eisen gelden, hopen we meer te weten te komen over de impact van naturalisatiebeleid op de sociaal-economische integratie van immigranten. Op basis van gegevens uit de EU-LFS voor 2008, maakt deze studie gebruik van regressietechnieken om te schatten hoe de kans op tewerkstelling verandert als Turkse of Marokkaanse immigranten de nationaliteit van hun gastland aannemen. Blijft de vraag wat integratie precies inhoudt en of de samenleving om kan met de culturele diversiteit die samenhangt met immigratie. De culturele dimensie die daarbij aan de orde is, blijft buiten de scope van deze bijdrage.

De rest van deze studie bestaat uit 10 delen. In hoofdstuk 1 zoomen we in op de relatie tussen staatsburgerschap en tewerkstelling waarbij we extra aandacht geven aan mogelijke selectieprocessen. Hoofdstuk 2 behandelt de literatuur over deze complexe relatie en de resultaten van de verschillende auteurs. De derde sectie behandelt de literatuur over de arbeidsmarktintegratie van een of meerdere immigrantengroepen in een of meerdere gastlanden. We belichten het effect van institutionele aspecten en migrantspecifieke factoren op de sociaal-economische integratie van immigranten en trachten hierbij ons onderzoeksopzet te kaderen in de internationale literatuur. In het vierde hoofdstuk geven we achtergrondinformatie over de verschillende arbeidsmarktcontexten in België en Nederland, hoofdstuk 5 is gewijd aan het beleid rond integratie en staatsburgerschapverwerving. Vervolgens worden de hypothesen geformuleerd (hoofdstuk 6), en de data en variabelen geïntroduceerd (hoofdstuk 7). De empirische resultaten op basis van de data worden besproken in hoofdstuk 8. Het finale deel (hoofdstuk 9) concludeert, met een synthese over de fundamentele vraagstukken en beleidsimplicaties.

1. Staatsburgerschap en tewerkstelling: selectiemechanismen?

Toegang tot staatsburgerschap van het gastland wordt vaak gezien als een belangrijk element in het integratieproces van immigranten. Zowel in België als in Nederland zorgt naturalisatie voor politieke privileges: stemrecht, burgerrechten zoals het formele recht op gelijke behandeling, en toegang tot publieke tewerkstelling. De verwerving van burgerschap heeft ook een impact op de tewerkstelling van immigranten (Bevelander en Pendakur, 2009; Bevelander en Veenman, 2006; Corluy e.a., 2011; Fougère en Safi, 2008). Ten eerste is naturalisatie een vereiste voor de toegang tot bepaalde banen, en dus zorgt staatsburgerschap voor een onbeperkte toegang tot de arbeidsmarkt. Jobs in de publieke

sector (justitie, nationale defensie en administratie) en bepaalde gereguleerde beroepen (dokters, architecten, notarissen) vereisen staatsburgerschap. Bovendien kan staatsburgerschap opwaartse beroepsmobiliteit vergemakkelijken en leiden tot hogere lonen (DeVoretz en Pivnenko, 2006). Ook in termen van werkloosheid of andere sociale uitkeringen kan het verwerven van staatsburgerschap een belangrijk voordeel opleveren. Ten tweede zijn werkgevers eerder bereid om mensen aan te nemen die burgerschap hebben verkregen, omdat de administratieve kosten voor de werkgever lager zijn, zeker in vergelijking met buitenlandse werknemers met een tijdelijk werk- of verblijfsvergunning. Bovendien kan staatsburgerschap fungeren als een signaal naar werkgevers. Naturalisatie overtuigt de werkgever dat de immigrant geïntegreerd is in het gastland, en fungeert als een indicatie dat de immigrant het nodige menselijke en sociaal kapitaal heeft opgebouwd. Een genaturaliseerde immigrant aannemen verkleint dus de transactiekost en het risico van de werkgever omdat de immigrant aangeeft te willen blijven in het gastland. Tegelijkertijd heeft een immigrant met staatsburgerschap meer kans om discriminatieprocessen op de arbeidsmarkt te omzeilen (Bevelander en Veenman 2006; Corluy, 2010; OECD, 2010; OECD, 2011).

Als we de relatie tussen naturalisatie en tewerkstelling willen bestuderen dienen we echter rekening te houden met mogelijke selectiemechanismen. De immigranten die daadwerkelijk staatsburgerschap verwerven zijn immers niet noodzakelijk een willekeurige deelgroep van de allochtone bevolking. Het is mogelijk dat selectiemechanismen ervoor zorgen dat een specifieke groep migranten kiest voor het staatsburgerschap van het gastland, en dat die specifieke groep ook niet-waarneembare selectiekenmerken bezit die het vinden van een baan bevorderen (Bevelander en Pendakur, 2009; Corluy et al, 2011; OECD, 2011). Dit betekent dat het waargenomen naturalisatie-effect gewoon kan duiden op de aanwezigheid van andere selectiekenmerken die zowel de kans te worden genaturaliseerd als die van het vinden van een baan beïnvloeden. Bijvoorbeeld: een immigrant beslist in het gastland te blijven en investeert in opleiding, taal en skills die belangrijk zijn in het gastland. Dan is zijn reden voor naturalisatie, namelijk dat hij in het gastland wil blijven, nauw verweven met de effecten van naturalisatie op zijn arbeidsmarktintegratie. Als men de impact van staatsburgerschapverwerving op de tewerkstellingskans wil analyseren, dan kan mogelijke endogeniteit dus niet worden genegeerd.

Euwals *et al.* (2010) maken een onderscheid tussen positieve en negatieve selectie. Positieve selectie wilt zeggen dat immigranten die het goed doen op de arbeidsmarkt kiezen voor staatsburgerschap van het gastland. Er zijn twee mogelijke redenen voor positieve selectie. Enerzijds toont een goede arbeidsmarktpositie dat de immigrant sociaal geïntegreerd is. De immigrant heeft de waarden en culturele identiteit van het gastland overgenomen en dat leidt tot naturalisatie. Anderzijds kan het ook zijn dat de immigrant een job gevonden heeft die goed bij hem/haar past. Omdat naturalisatie waarborgt dat de immigrant in het gastland mag verblijven, kan de keuze voor staatsburgerschap deel zijn van een strategie om een goede job te behouden. Bij negatieve selectie zijn het juist de

immigranten met een zwakker socio-economisch profiel die opteren voor naturalisatie, omdat zij zich aangetrokken voelen tot de generositeit van de welvaartstaat.

2. Bestaat er zoiets als een ‘Staatsburgerschap premium’?

De laatste jaren heeft de arbeidsmarktpositie van immigranten veel wetenschappelijke interesse opgewekt (Borjas, 1995; Dustman e.a., 2009; Euwals e.a., 2010; Fleischmann en Dronkers, 2007; Kogan, 2006; Münz, 2008; Neels, 2000). Verschillende studies hebben getracht de impact van staatsburgerschap op arbeidsmarkttuitkomsten, met controle voor andere karakteristieken, in kaart te brengen. De meeste studies vinden een positieve relatie tussen staatsburgerschap en arbeidsmarkttuitkomsten (Bevelander en Pendakur, 2009; Bevelander en Veenman, 2006; Corluy e.a., 2011; Fougère en Safi, 2009; Kogan, 2006; OECD, 2011). De relatie tussen naturalisatie, integratie en arbeidsmarktprestaties is echter complex. De traditionele literatuur over naturalisatie focust op de impact van de integratie van immigranten op de verwerving van staatsburgerschap (zie Yang, 1994, voor een overzicht). De individuele socio-economische, demografische en culturele karakteristieken van immigranten bepalen de kans op naturalisatie, en de causaliteit gaat van arbeidsmarktpositie naar naturalisatie. Meer recente studies beschouwen naturalisatie echter als een middel tot integratie. Vooral de impact van naturalisatie op de tewerkstellingskans is recent vaak onderzocht (Bevelander en Pendakur, 2009; Bevelander en Veenman, 2006; Corluy et al., 2011; Fougère en Safi, 2009; Kogan, 2003, OECD, 2011). Deze auteurs keren de richting van de causaliteit om: naturalisatie zorgt voor socio-economische integratie en een betere arbeidsmarktpositie.

Kogan (2003) kijkt naar de impact van integratie- en naturalisatiebeleid, de arbeidsmarktcontext en de organisatie van de welvaartstaat op de arbeidsmarktsituatie van voormalige Joegoslavische immigranten in Zweden en Oostenrijk. Ze focust daarbij op vier arbeidsmarkttuitkomsten: arbeidsparticipatie, werkloosheid, industriële concentratie en beroepsstatus. De studie bewijst dat in Zweden, een land van permanente migratie, staatsburgerschap op zich geen invloed heeft op de arbeidsmarkttuitkomsten van ex-Joegoslavische migranten, na correctie voor de periode van migratie. In Oostenrijk, hebben niet-staatsburgers een hogere kans op arbeidsparticipatie, hogere risico's op werkgelegenheid in de niet-tertiaire sector en lagere beroepsstatus na controle voor de periode van migratie en sociaal-demografische kenmerken. Kogan toont aan dat verschillen in de institutionalisering van het naturalisatiebeleid een belangrijke impact hebben op de socio-economische integratie van immigranten.

Bevelander en Veenman (2006) onderzochten voor Nederland het naturalisatie-effect op de arbeidsmarktpositie van Turkse en Marokkaanse immigranten met cross-sectionele survey data. Uit de resultaten van hun analyses blijkt dat de naturalisatie van Turken en Marokkanen in Nederland niet

positief gerelateerd is aan culturele integratie of arbeidsintegratie. In hun studie 2008, vinden Bevelander en Veenman echter wel een positief effect van naturalisatie op het verkrijgen van werk voor vluchtelingengroepen in Nederland.

Bevelander en Pendakur (2009) maken in hun artikel gebruik van een ‘instrumentele variabele regressie’ om de ‘zuivere’ impact van staatsburgerschapverwerving op de kans op werk van immigranten in Zweden te onderzoeken. Zweden heeft de laatste jaren haar naturalisatiebeleid sterk geliberaliseerd en erkent ook de dubbele nationaliteit sinds 2001. Zij vinden een positief effect voor een aantal allochtone groepen, met name voor immigranten van buiten de EU en Noord-Amerika. Vooral vluchtelingen en immigranten uit Azië en Afrika, niet toevallig de groepen met de laagste werkgelegenheidsgraad, hebben het meest te winnen bij naturalisatie.

Specifiek voor België kijken Corluy *et al.* (2011) naar het effect van nationaliteitsverwerving op de arbeidsmarktpositie van westerse en niet-westerse immigranten. België is een bijzonder interessant geval omdat de Belgische nationaliteit openstaat voor alle immigranten met een voldoende lange periode van wettig verblijf, en niet afhankelijk is van taal, werk- of integratie-eisen. Voor niet-westerse immigranten blijkt er een relatie te bestaan tussen staatsburgerschapverwerving en betere arbeidsmarktkomsten, zelfs na controle voor de duur van het verblijf in het gastland. Hun resultaten wijzen er sterk op dat het verkrijgen van de Belgische nationaliteit op zich een impact heeft op de arbeidsmarktkansen van immigranten. Het sterke positieve effect van burgerschap op de kans op werk in de publieke sector of in vaste dienst bevestigt die interpretatie. Volgens Corluy *et al.* zijn er in België dus tendensen aanwezig die wijzen op het bestaan van een ‘staatsburgerschap premium’: het verwerven van staatsburgerschap zorgt bij bepaalde immigrantengroepen in België voor een hogere kans op tewerkstelling.

Fougère en Safi (2008), tenslotte, gebruiken longitudinale gegevens van de ‘Echantillon Démographique Permanent’ (EDP) om het effect van naturalisatie op de tewerkstellingskansen van Franse immigranten te meten. Zij gaan na wat het profiel is van de immigranten die staatsburgerschap verwerven. Ze vergelijken de verschillen in naturalisatiecijfers tussen de verschillende immigrantengroepen en trachten antwoord te bieden op de volgende vraag: Zijn er verschillen tussen de immigranten met de Franse nationaliteit en immigranten met de originele nationaliteit? Hun vaststelling is dat naturalisatie een significant positief effect heeft op de tewerkstellingskansen van immigranten in Frankrijk en dat dit effect bijzonder sterk is voor immigranten die worstelen met een lage tewerkstellingskansen in het gastland.

Bevelander en DeVoretz (2008) vatten de literatuur over staatsburgerschap en economische integratie goed samen: studies voor de VS en Canada lijken het bestaan van een ‘staatsburgerschap premium’ te

ondersteunen, terwijl Europese studies deze hypothese niet eenduidig kunnen bevestigen. Volgens Bevelander en DeVoretz is de variatie in data tussen verschillende landen een mogelijke oorzaak voor dit fenomeen. Bovendien kunnen effecten van naturalisatie en arbeidsparticipatie onderhevig zijn aan een selectieproces (zie hierboven). In het volgende hoofdstuk gaan we kort in op de literatuur die verschillende immigrantengroepen in verschillende gastlanden vergelijkt. Verschillende auteurs benadrukken het belang van oorsprong en bestemming op de socio-economische integratie van immigranten. Omdat dit onderzoek inzoomt op de arbeidsmarktparticipatie van 2 immigrantengroepen (Turken en Marokkanen) in twee gastlanden (België en Nederland) is het van belang ons onderzoeksopzet te kaderen in de internationale literatuur.

3. Het belang van oorsprong en bestemming

Studies over de vergelijking van arbeidsmarkttuitkomsten van immigranten met een zelfde sociale en culturele achtergrond in verschillende gastlanden benadrukken de impact van het gastland op de economische prestaties van één immigrantengroep. Model *et al.* (1999) vergelijken de kloof in sociaal-economisch succes tussen blanke autochtonen en zwarte immigranten uit de Caraïben in vier verschillende naties: Frankrijk, Canada, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten. Ze kijken naar het effect van sociaal beleid, anti-discriminatie wetgeving en affirmatieve actie op de arbeidsmarkttuitkomsten van immigranten met dezelfde sociale en culturele achtergrond. De auteurs vinden geen substantiële verschillen in de arbeidsmarktpositie van zwarte immigranten tussen de verschillende landen. Problemen van causaliteit en tekortkomingen van hun methodologie zijn volgens Model *et al.* verantwoordelijk voor de discrepantie tussen theorie en empirie. Studies die maar een klein aantal gastlanden onderzoeken zijn niet in staat om theorieën over de economische prestaties van etnisch vergelijkbare groepen te testen. De verschillende factoren aan het werk zijn te complex. Bovendien geven Model *et al.* zelf aan dat toekomstig onderzoek moet controleren voor het opleidingsniveau of duur van het verblijf van de immigranten.

Lewin-Epstein *et al.* (2003) stooten wel op significante verschillen voor arbeidsmarkttuitkomsten van immigranten uit de vroegere Sovjet-Unie: in Canada integreren ze sneller op de arbeidsmarkt dan in Israël, maar ondervinden ze meer moeilijkheden om hun jobs te houden. Structurele verschillen tussen het immigratiebeleid van de twee landen zijn een belangrijke factor voor de verschillende economische prestaties van één immigrantengroep in Canada en Israël. Zo biedt Israël substantiële ondersteuning aan nieuwkomers, terwijl Canada verschillende criteria gebruikt om immigranten te selecteren en de sociale en economische integratie van immigranten hier vooral gevormd wordt door de marktwerking. Met als resultaat dat immigranten in Canada sneller geschikt waren voor de arbeidsmarkt, maar meer moeilijkheden ondervonden om werk te vinden en te behouden dan

immigranten in Israël. Immigranten uit Israël hadden lagere lonen maar hadden wel de meeste kans om hun investeringen in onderwijs beloond te zien.

Daarnaast is er ook veel wetenschappelijke literatuur die de arbeidsmarktintegratie van verschillende immigrantengroepen in één gastland vergelijkt. Lesthaeghe (2000) ontleedt de verschillen in integratie, assimilatie en gezinsformatie tussen Turken en Marokkanen in België. De rode draad in deze studie is hoe migrantspecifieke kenmerken zoals migratiegeschiedenis, studietrajecten, kwalificaties, integratiegerelateerde attitudes, socio-economische achtergrond en vestigingspatronen de assimilatie en integratie van immigranten in België kunnen beïnvloeden. Kalter en Granato (2002) onderzoeken de structurele assimilatie van verschillende immigrantengroepen in Duitsland. Naast demografische veranderingen was het vooral de expansie van het gemiddelde opleidingsniveau dat de integratie van immigrantengroepen bevorderde. Beide studies benadrukken vooral het belang van oorsprong voor economische integratie.

Dit onderzoek tracht beide onderzoeksopzetten te combineren en analyseert de arbeidsmarktintegratie van twee verschillende immigrantengroepen in twee verschillende gastlanden. Door simultaan in te zoomen op de rol van het land van oorsprong ('origin effect') en de impact van het gastland ('destination effect') hopen we iets te leren over de relevantie van immigratie- en integratiebeleid voor de integratie van immigranten. Dit onderzoek tracht zowel het effect van oorsprong, aan de hand van sociaal-demografische en migrantspecifieke variabelen, en het effect van bestemming, aan de hand van het naturalisatiebeleid, te integreren. Dit dubbel comparatief design heeft als voordeel dat we een verregaand inzicht krijgen in de impact van macro-level effecten op arbeidsmarktintegratie (Tubergen e.a., 2004). De centrale vraagstelling van deze studie is de invloed van naturalisatie op de socio-economische integratie van Turken en Marokkanen in België en Nederland. In wat volgt geven we eerst wat achtergrondinformatie over de verschillende arbeidsmarktcontext in België en Nederland.

4. De arbeidsmarktcontext in België en Nederland

Voor 2008 viel Nederland in internationale vergelijkingen op door een spectaculaire tewerkstellingsgroei, een dalende werkloosheid en een trend van dalende uitkeringsafhankelijkheidsgraad (Corvers e.a., 2011). België kampte met een lager tewerkstellingspeil, een hogere langdurige werkloosheid en een hogere afhankelijkheidsgraad van de sociale zekerheid. Het Nederlandse arbeidsmarktbeleid steunde op een volgehouden loonmatiging, ondersteund door lastenverlichting (zowel voor werkgevers als werknemers), en een massale arbeidsherverdeling door de groei van deeltijds en flexibel werk (Corvers e.a., 2011). Belangrijke ingrediënten zijn activering, specifieke banenplannen en een aanbodstimulerend uitkeringsbeleid (Remery e.a., 2002).

Honderdduizenden gezinnen hebben bruto moeten inleveren op hun lonen, maar hebben daar een (vaak deeltijds) tweede inkomen voor in de plaats gekregen (Trommel en Van der Veen, 1999).

Nederland is er bovendien in geslaagd om in de jaren '80 en '90 het sterk toegenomen arbeidsaanbod van vrouwen, op te vangen door een zeer sterke werkgelegenheidsgroei van vooral deeltijdse en flexibele jobs. Voltijds werk is daarentegen afgenomen (De Lathouwer, 2000). En inzake het gebruik van uitzendarbeid scoort Nederland bij de koplanden in Europa (Zijl e.a., 2003). Door de sterke toename van deeltijds en flexibel werk scoort Nederland beter op tewerkstelling (aantal inwoners aan het werk), maar boet het wel in op vlak van arbeidsvolume (in uren tewerkstelling).

In tegenstelling tot Nederland is België er niet in geslaagd om het groeiend arbeidsaanbod vanaf de jaren '70 op te vangen via jobcreatie en arbeidsherverdeling. Het gestegen arbeidsaanbod werd voornamelijk opgevangen door de sociale zekerheid via zeer ruime passieve werkloosheidsuitkeringen. Dit weerspiegelde zich in een zeer gevoelige stijging van de uitkeringsafhankelijkheid. België is er dus veel minder in geslaagd om arbeid te herverdelen en kenmerkte zich ten opzichte van Nederland nog veel sterker door een voltijds kostwinnersmodel (Forrier en Sels, 2003). Een aantal institutionele factoren zorgden voor een remmend effect op de ontwikkeling van deeltijds en flexibel werk in België. Langdurige werkloosheidsuitkeringen bijvoorbeeld verzwakten de financiële prikkel om deeltijdse arbeid te aanvaarden. Vooral bij eenoudergezinnen, maar ook bij gehuwde werkloze vrouwen, zorgde de werkloosheidsval ervoor dat de overgang naar deeltijdarbeid niet loonde. De werkloosheidsval is een fenomeen waarbij het voor sommige personen niet voldoende economisch interessant is om uit de werkloosheid te treden, ten gevolge van de op hen toepasselijke sociale zekerheid en belastingen. De Belgische arbeidswetgeving van voor 2008 werkte bovendien belemmerend voor de creatie van deeltijds en flexibel werk (De Klerck en Van Wichelen, 2008).

Door een sterk aanbodreducerend uitkeringsbeleid konden in België voornamelijk mannelijke voltijds werkende werknemers betere arbeidsvoorwaarden in termen van arbeidsduur en lonen afdwingen. De lonen zijn in België hoger dan in Nederland en er bestaat ook minder loonongelijkheid. In tegenstelling tot België bestaat er in Nederland een grote consensus tussen de sociale partners over een verantwoorde en beheerste loonontwikkeling in ruil voor banen. Mede daardoor evolueerden in België de lonen sneller dan in Nederland. Vooral de invoering van een loonnorm in de kaderwet van juli 1996 tot 'bevordering van de werkgelegenheid en tot preventieve vrijwaring van het concurrentievermogen' lokt kritieken uit. Deze loonnorm legt voor België een maximale stijging op voor de gemiddelde totale loonkost in vergelijking met de drie belangrijkste handelspartners Nederland, Duitsland en Frankrijk. Vanuit het oogpunt van loonflexibiliteit wordt deze norm als te star gezien. Loonaanpassingen op korte termijn, rekening houdend met sectoriële verschillen zijn in beginsel niet mogelijk. De loonnorm bemoeilijkt bovendien het collectieve onderhandelingsproces omdat het aanleiding geeft tot discussies over welke kosten precies onder de norm vallen (Vandekerckhove en Van Gyes, 2010).

De afruil tussen loonmatiging en arbeidsherverdeling in Nederland heeft tot een grote jobcreatie geleid, maar het is belangrijk voor ogen te houden dat jobcreatie geen garantie is voor een structurele verbetering van de arbeidsparticipatie van zwakkere groepen op de arbeidsmarkt (Corvers e.a., 2011). Een groot deel van de laaggeschoolden in Nederland die werk vinden dienen ondanks de gevonden job met een laag inkomen rond te komen en de helft van hen verliest na verloop opnieuw de job (de Beer, 1999b). In België daarentegen wordt het minimumloon sterk beschermd en maakt men minder gebruik van deeltijdse en tijdelijke arbeid. Hier kan een job dus wel degelijk zorgen voor een structurele verbetering van de sociaal-economische positie. In hoofdstuk 8.3. gaan we hier dieper op in. We meten de verschillen tussen België en Nederland voor de tewerkstellingsgraad van Turken en Marokkanen. Naast het tewerkstellingspercentage zullen we hierbij ook controleren voor de verdeling voltijds-deeltijds werk en het aantal vaste contracten. In het volgende hoofdstuk zoomen we, met de ruimere arbeidscontext in het achterhoofd, in op de arbeidsmarktintegratie van immigranten in België en Nederland.

5. Arbeidsmarktintegratie en naturalisatie van immigranten in België en Nederland

a. Integratie- en naturalisatiebeleid in België

De arbeidsmarktintegratie van immigranten in België wordt gekenmerkt door een aanzienlijke heterogeniteit met betrekking tot de oorsprong en de verdeling van de allochtone bevolking en hun arbeidsmarktpositie. België heeft een van de grootste allochtone gemeenschappen in Europa in verhouding tot de autochtone bevolking. Arbeidsmarkresultaten voor immigranten in België zijn niet goed, in het bijzonder voor immigranten die niet uit de EU-15 komen uit en voor vrouwen.

Immigranten in België kampen met een hoge werkloosheid. Het aantal werkloze immigranten is bijna twee en een half maal hoger dan het aantal werkloze autochtonen. Deze ongunstige cijfers zijn geen recente ontwikkeling. Immigranten zijn in de laatste decennia van de twintigste eeuw onevenredig zwaar getroffen door de langdurige, hoge structurele werkloosheid in de industriële centra van België, vooral in Wallonië, waar veel allochtone cohorten zich vestigden (OECD, 2008).

De ingewikkelde federale structuur van België maakt het er niet makkelijker op. Het beleid met betrekking tot integratie is een gewestelijke bevoegdheid, en benaderingen variëren aanzienlijk. Er is weinig interactie tussen de belangrijkste bestuursniveaus. Integratiebeleid heeft daarom nood aan meer transparantie, een betere coördinatie en voldoende ervaringsuitwisseling. Onderzoek van Van den Broeck (1999) heeft gewezen op het bestaan van discriminatie van immigranten op de Belgische arbeidsmarkt. De ongunstige arbeidsmarktuitskomsten van immigranten uit landen buiten de EU en hun kinderen, zelfs voor degenen met een hoge opleiding, suggereren dat dit een niet te onderschatten probleem is. In de afgelopen jaren is de aandacht geleidelijk verschoven naar een meer proactief en

integraal diversiteitbeleid, met name in Vlaanderen en Brussel. Er wordt recent sterk ingezet op gelijke kansen, met meer gewicht voor allochtone kinderen in de verdeling van onderwijsfondsen, minder sociale lasten voor werkgevers die immigranten aannemen en de exclusieve opening van bepaalde vacatures voor kansarme groepen op de arbeidsmarkt. De voorbije jaren zette het Vlaamse beleid sterk in op het verhogen van kansen op sociaaleconomisch succes voor immigranten (Vandenbroucke en Malfait, 2009). Voor een evaluatie van het integratiebeleid is het echter nog te vroeg.

België had tot voor 2010 bovendien een van de meest liberale regels voor staatsburgerschapverwerving in Europa (OECD, 2010). Staatsburgerschap verwerven was in België grotendeels onvoorwaardelijk: het hebben van woon- of familieverbanden met het land is het belangrijkste criteria, formele integratie-inspanningen worden niet geëvalueerd. Naturalisatie werd gezien als een expliciete maatregel om integratie te bevorderen, en inderdaad, er zijn aanwijzingen dat dit heeft bijgedragen aan een hogere arbeidsparticipatie van immigranten. Het effect is het grootst voor immigranten uit niet-EU-landen (Corluy e.a., 2011; OECD, 2010).

b. Integratie- en naturalisatiebeleid in Nederland

De arbeidsmarktintegratie van immigranten staat al bijna drie decennia hoog op de politieke agenda in Nederland, een van de eerste Europese lidstaten dat een formeel integratiebeleid ontwikkelde (OECD, 2008). De ernstige economische recessie van de vroege jaren 1980 en de onevenredige impact op immigranten was een belangrijke impuls voor de ontwikkeling van het integratiebeleid. Toch is de arbeidsmarktpositie van immigranten veel minder gunstig dan die van de autochtone, en bovendien minder gunstig dan in andere OESO-landen, voor beide geslachten.² Tussen het midden van de jaren 1990 en de vroege jaren 2000 is er wel aanzienlijke vooruitgang geboekt maar sindsdien zijn er tekenen dat immigranten onevenredig profiteren van gunstige omstandigheden op de arbeidsmarkt.

De huidige allochtone bevolking is een diverse groep, en de resultaten op de arbeidsmarkt verschillen aanzienlijk per land van herkomst. Het belangrijkste land van herkomst is Turkije, gevolgd door Marokko. Net als in België waren beide landen de bron van laaggeschoolde arbeidsmigratie tot het midden van de jaren 1970, gevolgd door jaren van gezinshereniging, vaak met zeer laag opgeleide echtgenoten. Allochtone vrouwen ondervinden de meeste problemen op de arbeidsmarkt, voornamelijk omdat ze op de markt voor part-time werk moeten concurreren met hoger opgeleide autochtonen (OECD, 2008). De meest uitgesproken verschillen in arbeidsparticipatie ten opzichte van autochtonen met vergelijkbare opleidingsniveaus worden waargenomen voor de laaggeschoolden. Dit

---

² De Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) is een samenwerkingsverband van 34 landen om sociaal en economisch beleid te bespreken, te bestuderen en te coördineren. De aangesloten landen proberen gezamenlijke problemen op te lossen en trachten internationaal beleid af te stemmen. De lidstaten van de OESO (30 landen) zijn overwegend welvarende landen (<http://www.oecd.org/>).

betreft met name laag opgeleide vrouwen, die een zeer lage gehechtheid met de arbeidsmarkt ervaren. Had het beleid uit het verleden nog de neiging om immigranten met een grote afstand tot de arbeidsmarkt te verwaarlozen, dan noopt de huidige krapte op de arbeidsmarkt tot een beleid dat meer aandacht besteedt aan deze groep.

Het huidige integratiebeleid heeft voornamelijk ingezet op taalvaardigheid en niet op de toegang tot de arbeidsmarkt. Er is bewijs dat de werkgelegenheid voor immigranten aanzienlijk kan worden verhoogd als integratie-inspanningen gericht zijn op het ondersteunen van de toegang tot de arbeidsmarkt (Carcillo en Grubb, 2006). Enkele eerste stappen in deze richting zijn gezet. De afgelopen 10-15 jaar zijn er ook aanzienlijke inspanningen geleverd om de werkgevers bewust te maken van de specifieke belemmeringen voor immigranten en hun kinderen. Dit beleid lijkt zijn vruchten te hebben afgeworpen, voornamelijk met betrekking tot discriminatie. Wegens buitensporige administratieve lasten voor werkgevers is deze beleidspiste echter aan belang aan het inboeten (OECD, 2008).

Bijzondere aandacht is de voorbije jaren besteed aan de ondervertegenwoordiging van immigranten en hun kinderen in de publieke sector. Er is enig bewijs dat dit een gunstig effect heeft gehad. Het aandeel immigranten in de publieke sector is in Nederland groter dan in andere OESO-landen (OECD, 2008). Ook het aantal allochtone zelfstandigen is aanzienlijk toegenomen in het afgelopen decennium. Dat is belangrijk want zelfstandige worden kan voor een immigrant een belangrijke strategie zijn om aan de marginalisering op de arbeidsmarkt te ontsnappen (Blume e.a., 2003). Bovendien zijn er belangrijke investeringen geweest om het opleidingsniveau van de kinderen van immigranten op te krikken door middel van voorschools onderwijs en kinderopvang. Extra inspanningen worden gegarandeerd voor de kinderen van laagopgeleide immigranten, met onder andere taalstimulering op zeer jonge leeftijd. Toch is de arbeidsmarktpositie van de kinderen van immigranten nog steeds slechter dan die van de kinderen van autochtonen, zelfs als ze hetzelfde opleidingsniveau hebben (De Vries en Wolbers, 2004). De kloof is het meest uitgesproken voor mensen met een lage opleiding, en meer aandacht moet worden besteed aan deze groep, door middel van op-de-job-training, en uitzendwerk.

In tegenstelling tot België, waar naturalisatie grotendeels onvoorwaardelijk was, stelt Nederland wel specifieke voorwaarden voor de verwerving van het staatsburgerschap. Een immigrant is geschikt voor naturalisatie als hij of zij een verblijfsvergunning heeft en aan alle volgende voorwaarden voldoet: (a) meerderjarig, (b) woont voor een ononderbroken periode van 5 jaar met een geldige verblijfsvergunning in Nederland, de Nederlandse Antillen of Aruba, (c) voldoende geïntegreerd in de Nederlandse samenleving en in staat om Nederlands te lezen, schrijven, spreken en verstaan. Hetgeen moet worden aangetoond door middel van een naturalisatietest, (d) geen verslag van een tot

vrijheidsbeneming strekkende straf of aanzienlijke geldboete, (e) de bereidheid om zijn of haar huidige nationaliteit te verwijderen³ (Bevelander en Veenman, 2006).

Het is die frictie, tussen een erg liberaal naturalisatiebeleid in België en een strenger naturalisatiebeleid in Nederland, die de rode draad vormt van dit onderzoek. We onderzoeken wat de effecten zijn van het naturalisatiebeleid op de tewerkstellingskans van Turken en Marokkanen. Het is cruciaal voor dit onderzoek om daarbij rekening te houden met het endogene karakter van deze relatie en mogelijke selectiemechanismen. Dit wil zeggen dat het geobserveerde naturalisatie-effect ons eenvoudigweg kan wijzen op de aanwezigheid van onwaarneembare selectiekenmerken die zowel de kans op naturalisatie als de kans op tewerkstelling beïnvloeden. In landen waar men strengere naturalisatieprocedures hanteert, zoals Nederland, hebben genaturaliseerde immigranten meer kans om deel uit te maken van een geselecteerde subgroep, voornamelijk met betrekking tot kenmerken zoals motivatie en talent, waar onze data niet voor kan controleren.

6. Hypotheses

In onze empirische analyse focussen we enerzijds op de kans op naturalisatie en anderzijds op de mogelijke impact van naturalisatie op de arbeidsmarktkansen van immigranten. Voor de duidelijkheid worden zowel de hypothesen als de empirische resultaten opgedeeld in drie verschillende delen. Omdat de relatie tussen naturalisatie en tewerkstelling echter complex is (zie hoofdstuk 2) zullen de delen bij momenten in elkaar overlopen. Het eerste deel handelt over de socio-demografische en migrantspecifieke factoren van Turken en Marokkanen in België en Nederland. Hoe verschillen geslacht, leeftijd, burgerlijke staat, opleiding en verblijfsduur tussen Turken en Marokkanen? Wat zijn de verschillen tussen België en Nederland? Welke contrasten verwachten we bij mannelijke en vrouwelijke immigranten?

Het tweede deel behandelt het aandeel naturalisaties van Turken en Marokkanen in België en Nederland. Welke immigrantengroep naturaliseert het meest? Wat zijn onze verwachtingen in België en Nederland, als we de verschillen in naturalisatiebeleid tussen beide landen in acht nemen? Wat is de impact van de verschillende socio-demografische en migrantspecifieke factoren op de kans op staatsburgerschapverwerving? Hier formuleren we bovendien belangrijke hypothesen over de verschillende selectieprocessen in België en Nederland.

De werkelijke toedracht van dit onderzoek, de impact van staatsburgerschap op de tewerkstellingskans van Turken en Marokkanen in België en Nederland, wordt besproken in het derde deel. Welke immigrantengroep is in België en Nederland het meest aan het werk? In welk gastland hebben Turken en Marokkanen de hoogste tewerkstellingspercentages? Heeft staatsburgerschap een impact op de kans

---

³ Meer over het concept 'dubbele nationaliteit' in hoofdstuk 8b.

om aan het werk te zijn, na controle voor socio-demografische en migrantspecifieke factoren? Ook in dit deel zijn mogelijke verschillen tussen België en Nederland cruciaal voor dit onderzoek.

a. Hypotheses over socio-demografische en migrantspecifieke factoren

Qua geslachtsverdeling, leeftijdstructuur, burgerlijke staat, gezinsformatie en verblijfsduur verwachten we voor Turkse en Marokkaanse immigranten in België en Nederland geen al te grote verschillen. De belangrijkste reden daarvoor is de gelijkaardige migratiegeschiedenis van beide immigrantengroepen. Turkse en Marokkaanse immigranten kwamen vanaf de late jaren '50 naar België en Nederland, en maken deel uit van de meest recente golf van arbeidsmigratie naar deze landen. Initieel bestond deze migratie vooral uit arbeiders die in het land van oorsprong gerekruteerd werden. Begin jaren '70 doofde de arbeidsmigratie langzaamaan uit in België en Nederland. Dit zorgde echter niet voor een vermindering van het aantal Turkse en Marokkaanse immigranten, vanwege toegenomen gezinshereniging en familiemigratie (Bevelander en Veenman, 2006; Lesthaege, 2000).

Onze eerste set van hypothesen is dus voornamelijk gericht op verschillen qua opleidingsniveau. Neels (2000) onderzocht eerder al het opleidingsniveau en de transitie naar de arbeidsmarkt van Turkse en Marokkaanse mannen in België. Turkse immigranten zouden op onderwijsvlak slechter presteren dan hun Marokkaanse tegenhangers. Vooral de Marokkaanse tweede generatie maakte veel progressie op onderwijsvlak. We verwachten dus betere opleidingsprestaties van Marokkanen in zowel België als Nederland. Bovendien is er heel veel literatuur over de opleidingskloof tussen mannen en vrouwen van Turkse en Marokkaanse origine (Lesthaege, 2000; OECD, 2008; Phalet en Swyngedouw, 2003). Hoewel vrouwelijke immigranten van de tweede generatie aan een stevige opmars bezig zijn, is het gemiddelde opleidingsniveau van Turkse en Marokkaanse vrouwen nog steeds lager dan dat van hun mannelijke tegenhangers. Tenslotte verwachten we, in de lijn met een studie van het OECD (2008), betere opleidingspercentages in Nederland dan in België, voor zowel Turkse als Marokkaanse immigranten.

Hypothese 1: Marokkanen hebben zowel in België als in Nederland een hoger gemiddeld opleidingsniveau dan Turken.

Hypothese 2: Turkse en Marokkaanse vrouwen hebben in zowel Nederland als België een lager gemiddeld opleidingsniveau dan mannen.

Hypothese 3: Turkse en Marokkaanse immigranten in Nederland hebben een hoger gemiddeld opleidingsniveau dan Turkse en Marokkaanse immigranten in België.

b. Hypotheses over staatsburgerschapverwerving

De tweede set van hypothesen handelt over het effect van socio-demografische variabelen op de kans op staatsburgerschapverwerving van Turkse en Marokkaanse immigranten in België en Nederland. We verwachten dat zowel Turken als Marokkanen een grote kans hebben op het verwerven van staatsburgerschap. Immigrantengroepen met een zwakke sociaal-economische positie hebben immers het meest te winnen bij staatsburgerschap (Corluy e.a., 2011; Fougère en Safi, 2009). In de lijn met de literatuur zouden in zowel België als Nederland Marokkanen meer naturaliseren dan Turken (OECD, 2011). Marokkanen zijn in beide gastlanden al van voor 1990 op aanzienlijke schaal staatsburgerschap beginnen verwerven. Het aantal naturalisaties van Turkse burgers was tot 1990 eerder beperkt maar krom vervolgens steil, voornamelijk in Nederland, en in iets mindere mate in België. We verwachten toch meer naturalisaties bij Marokkanen dan bij Turken, al rekenen we op eerder kleine verschillen, vanwege hun vergelijkbare migratiepatronen en -motieven.

Verder zouden we verwachten dat de kans op staatsburgerschapverwerving voor Turkse en Marokkaanse immigranten groter is in België dan in Nederland. Immers, het naturalisatiebeleid in België is liberaler dan in Nederland. Uit de literatuur blijkt echter dat het aantal naturalisaties in Nederland hoger ligt dan in België (Bevelander en Veenman, 2006). Het is zeker interessant om deze contra-intuïtieve hypothese eens te toetsen en na te gaan wat de mogelijke verklaringen zijn.

Volgens Corluy e.a. (2011) en Bevelander en Veenman (2006) hebben vrouwen meer kans om staatsburgerschap te verwerven, Yang (1993) en Devoretz en Pivnenko (2004) vonden daarentegen geen significante effecten van geslacht. Omdat de socio-demografische kloof tussen mannen en vrouwen van Turkse en Marokkaanse origine, voor bijvoorbeeld opleidingsniveau en tewerkstelling, erg uitgesproken is verwachten we dat vrouwen meer kans hebben om te naturaliseren dan mannen.

Hypothese 4: Marokkaanse immigranten hebben zowel in België als in Nederland een grotere kans om staatsburgerschap te verwerven dan Turkse immigranten.

Hypothese 5: Zowel Turkse als Marokkaanse immigranten hebben een grotere kans om staatsburgerschap te verwerven in Nederland dan in België.

Hypothese 6: Turkse en Marokkaanse vrouwen hebben een grotere kans om staatsburgerschap te verwerven dan Turkse en Marokkaanse mannen.

c. Hypotheses over tewerkstelling en de relatie met staatsburgerschap

In de derde set van hypothesen kijken we naar de tewerkstellingspercentages van Turken en Marokkanen in België en Nederland, en de impact van naturalisatie op de tewerkstellingskans. Niet

alleen qua opleiding scoort België slecht in vergelijking met Nederland, ook qua tewerkstelling is er een grote kloof (OECD, 2008). We verwachten dus dat zowel Turken als Marokkanen meer aan het werk zijn in Nederland dan in België. Een belangrijke nuance die we hierbij wel dienen te maken is dat het hoge tewerkstellingpercentage in Nederland voor een groot deel steunt op deeltijds en tijdelijk werk (zie hoofdstuk 4). We verwachten dus meer jobs, maar ook meer deeltijds en tijdelijk werk voor Turkse en Marokkaanse immigranten in Nederland.

Vanwege het hogere gemiddelde opleidingsniveau rekenen we op een hoger tewerkstellingspercentage bij Marokkanen dan bij Turken, zowel in België als in Nederland. Verder verwachten we dat zowel Turkse als Marokkaanse vrouwen minder tewerkgesteld zijn dan hun mannelijke tegenhangers. In de internationale literatuur wordt de tewerkstelling van Turkse en Marokkaanse vrouwen immers als problematisch omschreven (Bevelander en Veenman, 2006; OECD, 2008; Socio-Economische Monitoring, 2013). Al zijn er, vooral bij hoogopgeleide Turkse vrouwen, toch ook aanzienlijke verbeteringen vastgesteld.

Vervolgens testen we het effect van staatsburgerschapverwerving op arbeidsmarktuitskomsten. Stootten we op een positief of een negatief effect? Of speelt er geen effect? Een negatief effect duidt op de aanwezigheid van negatieve selectieprocessen. Een positief effect kan zowel betekenen dat er positieve effecten spelen als dat er een causaal verband bestaat tussen staatsburgerschap en tewerkstelling. Dit causaal verband hebben we hierboven een ‘naturalisatie premium’ genoemd. ‘It will be impossible to tell which positive impact is most important. But it is good news for policy to find a positive impact, independent of the fact whether it is caused by a positive causal effect or a positive selection effect’ (Euwals e.a., 2010). In deze studie zullen we voornamelijk trachten een onderscheid te maken tussen positieve selectie en causaliteitseffecten aan de ene kant, en negatieve selectie aan de andere kant (in de lijn met Euwals e.a., 2010 en Corluy e.a., 2011). In Nederland hebben genaturaliseerde immigranten meer kans om deel uit te maken van een geselecteerde subgroep, en verwachten we dus eerder een positieve selectie. Door de strengere naturalisatiewetgeving hebben de best geïntegreerde immigranten de grootste kans om staatsburgerschap te verwerven. In België daarentegen, waar geen integratie-eisen gelden, hebben immigranten met de zwakste sociaal-economische positie het meest te winnen bij naturalisatie en verwachten we eerder een negatieve selectie.

Hypothese 7: Turkse en Marokkaanse immigranten hebben een hogere tewerkstellingskans in Nederland dan in België. Maar in Nederland is het aandeel Turkse en Marokkaanse immigranten die deeltijds en tijdelijk werken wel groter dan in België.

Hypothese 8: Marokkaanse immigranten hebben vanwege hun hoger gemiddeld opleidingsniveau meer kans om tewerkgesteld te zijn dan Turkse immigranten, in zowel België als Nederland.

Hypothese 9: Turkse en Marokkaanse vrouwelijke immigranten hebben een lagere tewerkstellingskans dan Turkse en Marokkaanse mannelijke immigranten, in zowel België als Nederland.

Hypothese 10: In Nederland verwachten we eerder positieve selectie, in België eerder negatieve selectie.

7. Data en methode

Om deze hypothesen te kunnen testen maken we gebruik van de European Labour Force Survey (hierna kortweg EULFS). Het EULFS is ontegensprekelijk een van de belangrijkste datasets om aan Europees comparatief onderzoek te doen. De enquête bevat gestandaardiseerde, cross-sectionele informatie over arbeidsmarktparticipatie, tewerkstelling, werkloosheid, maar ook voldoende socio-demografische variabelen en migrantspecifieke kenmerken. In een ad hoc module van het EULFS uit 2008 is bovendien aanvullende informatie verzameld over personen uit derde landen en hun arbeidsmarktintegratie. Deze gegevensbron geeft ook een indicatie over de migratiemotieven.

De data van het EULFS zijn afkomstig uit het Rijksregister, wat impliceert dat niet alle categorieën immigranten vertegenwoordigd zijn. Het Rijksregister bevat informatie over alle personen die in het bevolkingsregister (Belgen die verblijven in een Belgische gemeente en buitenlanders met een verblijfsvergunning voor onbepaalde tijd), het vreemdelingenregister (vreemdelingen met een tijdelijke verblijfsvergunning, erkende vluchtelingen en geregulariseerde asielzoekers) en het register voor EU-ambtenaren geregistreerd zijn. Belgen in het buitenland, asielzoekers en immigranten zonder papieren ('sans papiers') zijn niet vertegenwoordigd in de steekproef (Federale Overheidsdienst Economie, Directoraat-generaal Statistiek en Economische Informatie).

Deze analyse beperkt zich tot de bevolking van 25 tot 64 jaar. De afhankelijke variabele in dit onderzoek is het al dan niet aan het werk zijn: ja (1) of nee (0). Het gemiddelde van deze dummy variabele geeft de kans op tewerkstelling. In dit onderzoek wordt het verschil in economische integratie van Turken en Marokkanen versus autochtonen gemeten door de gemiddelde kans op tewerkstelling van Turken en Marokkanen met elkaar te vergelijken. Als onafhankelijke variabelen gebruiken we socio-demografische en migrantspecifieke variabelen. De socio-demografische variabelen zijn geslacht, leeftijd (in categorieën), burgerlijke staat, de aanwezigheid van kinderen in het huishouden en opleidingsniveau. De verblijfsduur, staatsburgerschap en het land van herkomst zijn de migrantspecifieke kenmerken. Aan de hand van de variabele 'Duur van het verblijf' splitsen we de immigranten op in 3 groepen: nieuwkomers die recent gemigreerd zijn (0-5 jaar), een middengroep die

toch al even in het gastland verblijven (6-10 jaar), en de immigranten die al lang in het gastland verblijven (meer dan 10 jaar).

Voor de selectie van immigranten gebruiken we de volgende definities: eerste generatie immigranten zijn niet geboren in het gastland, tweede generatie immigranten zijn geboren in het gastland en hebben minstens één ouder die niet in het gastland geboren is. Deze studie focust dus op eerste generatie immigranten die in Turkije en Marokko geboren zijn. Het EU-LFS onderscheidt 8 groepen van immigranten op basis van geboorteland. Jammer genoeg zijn Turken en Marokkanen geen aparte categorieën maar het EU-LFS maakt wel een onderscheid voor immigranten ‘originating from other European countries’ (voornamelijk uit Turkije), en voor immigranten uit ‘North African countries’ (voornamelijk uit Marokko). Het aandeel Turken en Marokkanen in beide categorieën is zo groot dat het in de rest van deze studie gelegitimeerd is om te schrijven over Turkse en Marokkaanse immigranten.⁴ Onze sample bestaat uit 344 Turken en 457 Marokkanen in België, en 1374 Turken en 862 Marokkanen in Nederland.

8. Resultaten

De empirische analyse volgt dezelfde structuur als de hypotheses. In het eerste deel analyseren we de verschillen tussen Turken en Marokkanen in België en Nederland met betrekking tot socio-demografische factoren. Het tweede deel zoomt in op staatsburgerschapverwerving als afhankelijke variabele. Met behulp van een binaire logistische regressie onderzoeken we welke subgroepen van verschillende oorsprong meer kans hebben om staatsburgerschap te verwerven en waarom. In de derde en laatste stap richten we ons op de relatie tussen staatsburgerschapverwerving en de kans op tewerkstelling, met controle voor de verblijfsduur. Daarna identificeren we bovendien de belangrijkste determinanten van de tewerkstellingskans voor Turkse en Marokkaanse mannen en vrouwen in België en Nederland. Hierbij is het steeds de bedoeling om een onderscheid te maken tussen België, met een erg liberaal naturalisatiebeleid, en Nederland, dat een strenger beleid hanteert.

a. Socio-demografische factoren

Deze sectie geeft een overzicht van de belangrijkste socio-demografische karakteristieken van Turkse en Marokkaanse immigranten in België en Nederland. In de appendix zitten tabellen met de beschrijvende resultaten van België (tabel A) en Nederland (tabel B). Voor de belangrijkste uitkomsten maken we gebruik van grafieken.

---

⁴ Informatie afkomstig uit gesprek met Vincent Corluy, navorser op het CSB (Centrum voor Sociaal Beleid – Herman Deleeck)

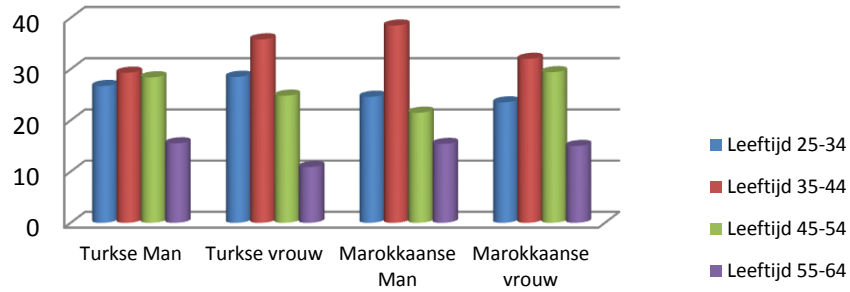
Zoals verwacht vertonen beide immigrantengroepen veel gelijkenissen. Zowel in België als in Nederland zijn er meer Turkse vrouwen dan mannen. Voor de immigranten geboren in Marokko geldt in beide landen een licht mannelijk overwicht. Maar de verschillen zijn eerder beperkt. De proportie gehuwde Marokkanen en Turken is zoals verwacht in België als Nederland erg hoog: ongeveer 70%. Soortgelijke cijfers voor het hebben van kinderen (ongeveer 70%), met opnieuw weinig verschillen voor beide immigrantengroepen in België en Nederland (zie tabel A en B, appendix).

De leeftijdsstructuur van Turken en Marokkaanse immigranten loopt ook grotendeels gelijk in beide landen (zie figuren 1 en 2). Het hoge aantal jonge Marokkaanse vrouwen in Nederland is de enige uitschieter met betrekking tot de leeftijdsverdeling. In België zijn er ook minder Turken en Marokkanen tussen 34-45 jaar, en zijn de oudere immigranten (55-64) iets beter vertegenwoordigd. Maar over het algemeen is de leeftijdsverdeling van Turken en Marokkanen in België en Nederland redelijk gelijklopend.

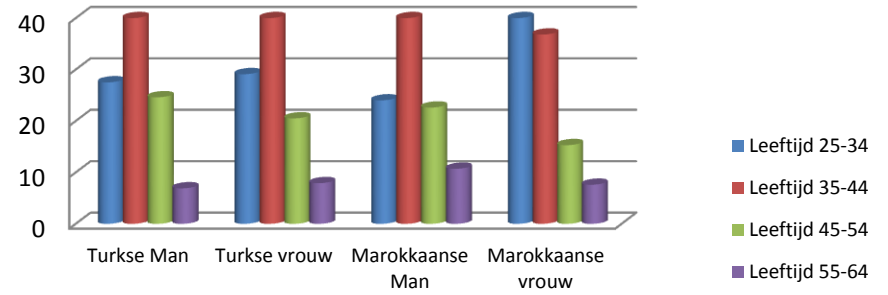
Qua geslacht, leeftijd, burgerlijke staat en gezinsvorming vertonen Turken en Marokkanen in zowel België als Nederland veel gelijkenissen. Weinig verbazend als je de migratiegeschiedenis van beide immigrantengroepen naar België en Nederland bekijkt. Turkse en Marokkaanse immigranten die immigrerden naar België en Nederland vanaf de late jaren 50', maken deel uit van de meest recente golf van arbeidsmigratie. Aanvankelijk bestond deze migratie vooral uit arbeiders die werden gerekruteerd in hun geboorteland. Geleidelijk aan migreerden ook gezinsleden en familie naar België en Nederland (Neels, 2000).

Als gevolg hiervan, zijn Turkse en Marokkaanse immigranten wel heterogeen wat betreft de vorm van hun schoolloopbaan en hun opleidingsniveau (Neels, 2000). Qua opleidingsniveau vinden we enkele significante verschillen- tussen beide immigrantengroepen, maar ook tussen beide gastlanden (zie figuren 3 en 4). Zowel in België als in Nederland zijn er veel Turkse en Marokkaanse laaggeschoolden (geen secundair gehaald). Bij de mannen schommelen de cijfers allemaal tussen 50% en de 60%. Bij de Turkse en Marokkaanse vrouwen zijn de cijfers echter nog slechter: 75% van de Marokkaanse vrouwen in België is laaggeschoold, in Nederland is dat 67%. Bij de Turkse vrouwen in beide gastlanden is 60% laaggeschoold. Zowel Turkse als Marokkaanse vrouwen worstelen met een

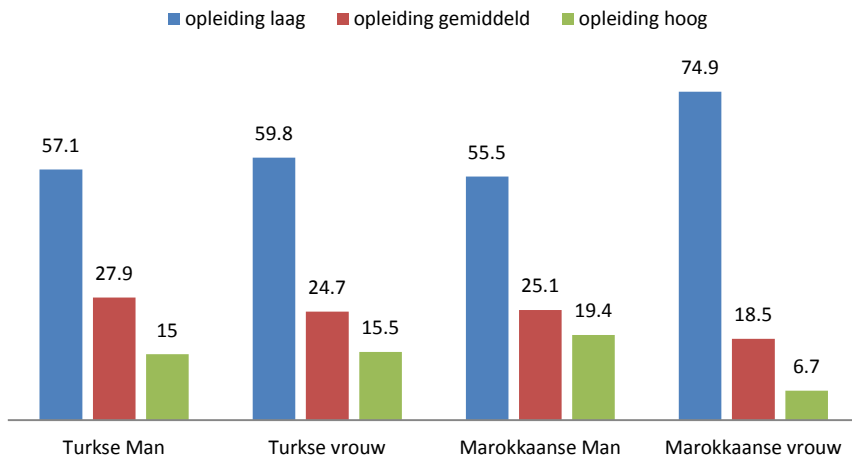
Figuur 1: Leeftijdsstructuur Turken en Marokkanen in België, 2008

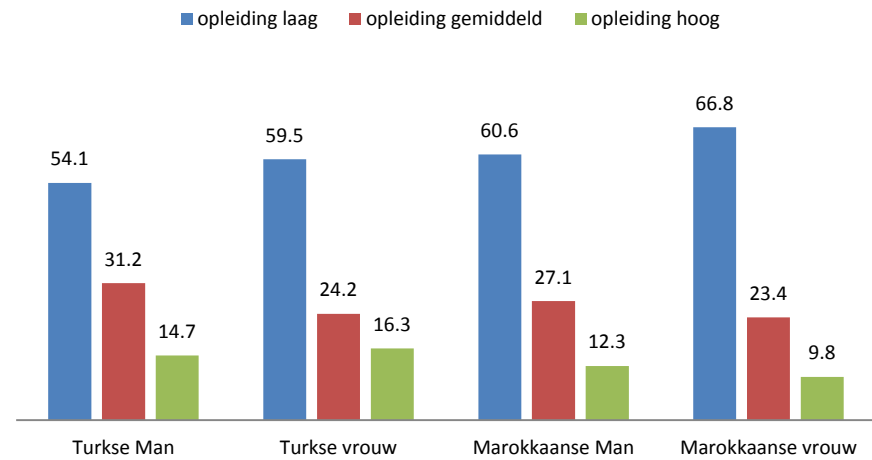
Figuur 2: Leeftijdsstructuur Turken en Marokkanen in Nederland, 2008

Figuur 3: Opleidingsniveau Turken en Marokkanen in België, 2008

Figuur 4: Opleidingsniveau Turken en Marokkanen in Nederland, 2008

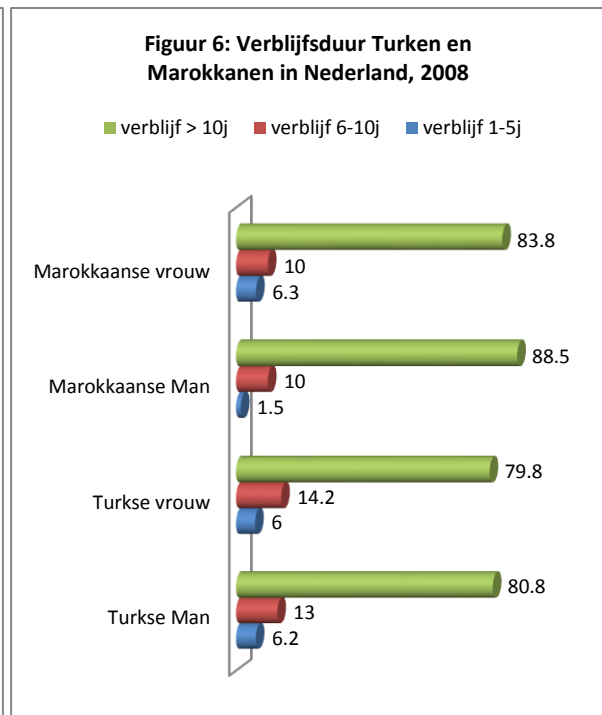
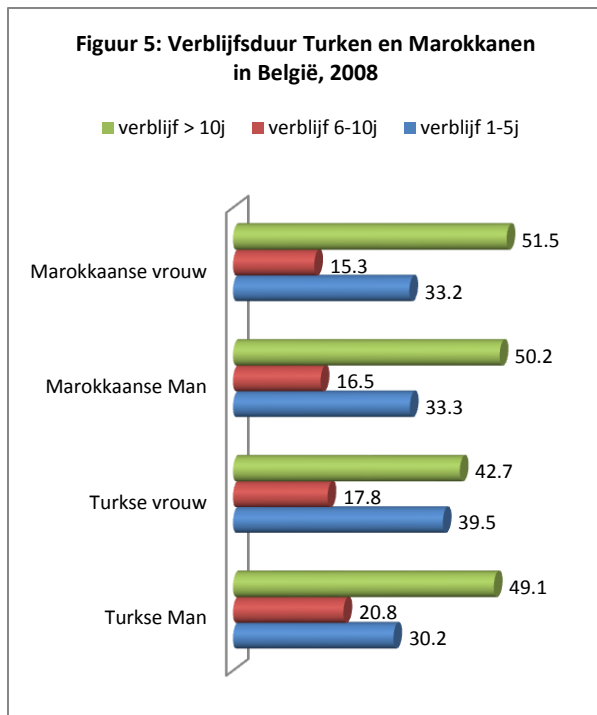
Bron Figuren 1-2-3-4: EU-LFS, 2008, eigen berekeningen

substantieel opleidingsprobleem in België en Nederland (vooral Marokkaanse vrouwen in België en Nederland!)

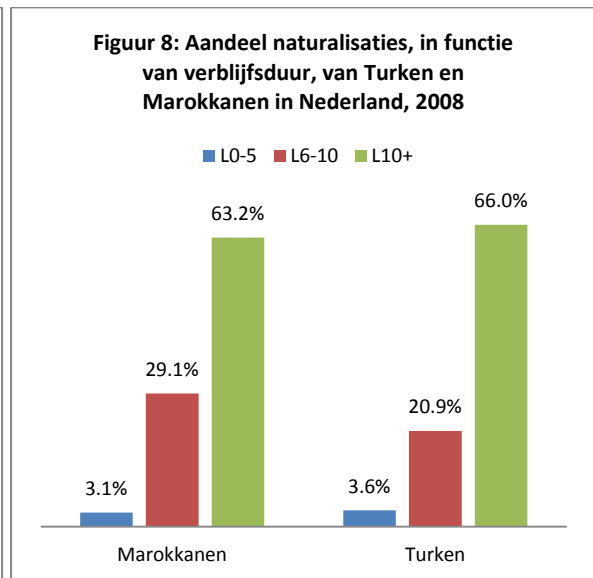
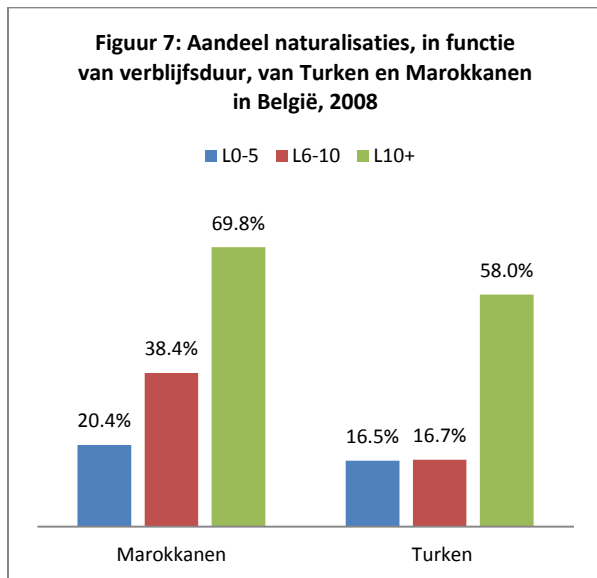
Neels (2000) onderzocht eerder al het opleidingsniveau en de transitie naar de arbeidsmarkt van Turkse en Marokkaanse mannen in België. Turkse immigranten zouden op onderwijsvlak slechter presteren dan hun Marokkaanse tegenhangers. In dit onderzoek wordt deze vaststelling bevestigd: in België zijn Marokkaanse mannen inderdaad iets beter geschoold dan Turkse mannen (19% hoogopgeleide Marokkaanse mannen versus 15% Turkse). Voor Nederland kunnen we echter niet bevestigen dat Marokkaanse mannen beter geschoold zijn. Wanneer we de cijfers van Nederland naast die van België leggen trekt België qua opleiding van Turkse en Marokkaanse immigranten toch aan het kortste eind. Zowel Turkse mannen, Turkse vrouwen en Marokkaanse vrouwen zijn in Nederland beter opgeleid dan in België. Enkel Marokkaanse mannen hebben een hoger opleidingsniveau in België. Zoals figuren 3 en 4 laten zien lopen de opleidingsverdelingen van Turken en Marokkanen in België en Nederland wel grotendeels gelijk en zijn de verschillen niet erg groot.

We zien echter wel duidelijke verschillen tussen België en Nederland wanneer we kijken naar de verblijfsduur ('years of residence') van Turken en Marokkanen in België en Nederland (zie figuren 5 en 6). In België verblijft het grootste deel van de Turkse en Marokkaanse immigranten al meer dan 10 jaar in het gastland (ongeveer 50%, met uitzondering van de Turkse vrouwen). Er is echter ook een aanzienlijk deel nieuwkomers, immigranten die nog geen 5 jaar verblijven in het gastland (ongeveer 30%, bij Turkse vrouwen zelfs 40%). In Nederland daarentegen is voor zowel Turkse als Marokkaanse immigranten migratie al langer geleden. De overgrote meerderheid verblijft al meer dan 10 jaar in Nederland (ongeveer 80%, voor Marokkaanse mannen zelfs 90%), en de groep nieuwkomers is erg beperkt (steeds onder 7%).

Hoewel volgens de literatuur (Bevelander en Veenman, 2005; Neels, 2000) de migratiegeschiedenis van Turkse en Marokkaanse immigranten grotendeels gelijkloopt merken we duidelijke verschillen met betrekking tot de verblijfsduur van Turken en Marokkanen in België en Nederland. Het verschil in verblijfsduur tussen België en Nederland is een erg belangrijke vaststelling. Turkse en Marokkaanse immigranten die al langer in het gastland aanwezig zijn beter geïntegreerd in hun gastland. Immigranten hebben immers tijd nodig om te investeren in 'human capital' dat belangrijk is voor het gastland, zoals het spreken en schrijven van de taal. Dat Turkse en Marokkaanse immigranten langer aanwezig zijn in Nederland dan in België heeft dus grote implicaties, niet in het minst voor kans op naturalisatie. Corluy *et al.* (2011) toonden al aan dat de kans op naturalisatie sterk gerelateerd is aan de duur van het verblijf. Figuren 7 en 8 bevestigen de resultaten van Corluy *et al.*

Bron: EU-LFS, 2008, eigen berekeningen

Bron: EU-LFS, 2008, eigen berekeningen

De verschillen in naturalisatiecijfers tussen Turkse en Marokkaanse uit de verschillende categorieën van verblijfsduur is enorm, zowel voor België als voor Nederland. Van de Marokkaanse immigranten die al meer dan 10 jaar in België zijn is 70% genaturaliseerd, bij Marokkaanse immigranten die minder dan 5 jaar in België zijn is dat maar 20%. Zowel in België als in Nederland is het aandeel staatsburgers onder immigranten die al langer dan 5 jaar in het gastland verblijven veel groter dan dat van de nieuwkomers. De naturalisatiekloof tussen immigranten die tussen 6 en 10 jaar in het gastland verblijven en diegenen die al langer dan 10 jaar in het gastland verblijven is nog groter. Voor Turken in Nederland bedraagt het verschil zelfs 45 procentpunten. In Nederland valt vooral het lage aantal staatsburgers op bij Turkse en Marokkaanse nieuwkomers (0-5 jaar). 3.6 procent van de Turkse nieuwkomers is staatsburger, voor Marokkanen is dit slechts 3.1 procent. Een belangrijke verklaring hiervoor is het strenge naturalisatiebeleid in Nederland. Immigrant die langer aanwezig zijn in Nederland hebben meer kans om voldoende te scoren op de taal- en integratietesten die maken of je staatsburger mag worden, voor nieuwkomers daarentegen is de kans veel kleiner.

Dit hoofdstuk schetste het socio-demografische profiel van Turkse en Marokkaanse immigranten in België en Nederland. Op basis van bovenstaande cijfers kunnen we besluiten dat er qua geslacht, leeftijd, burgerlijke staat en gezinsvorming geen al te grote verschillen zijn tussen Turken en Marokkanen in zowel België als Nederland. Marokkaanse immigranten zijn iets beter opgeleid dan Turkse immigranten in België, in Nederland is het net omgekeerd. En Nederland presteert gemiddeld beter dan België voor opleidingscijfers van Turkse en Marokkaanse immigranten. Voor het opleidingsniveau zijn er dus wel enkele verschillen, maar zijn de verschillen niet echt doorslaggevend.

Opvallend is echter het grote verschil in verblijfsduur van Turkse en Marokkaanse immigranten tussen België en Nederland. Turken en Marokkanen zijn gemiddeld veel minder lang aanwezig in België dan in Nederland. Immigrant die al langer in het gastland aanwezig zijn hebben meer kans om goed geïntegreerd te zijn. De verblijfsduur van immigranten is dus een belangrijke verklaring voor het aantal naturalisaties in het gastland. We dienen deze gegevens zeker in ons achterhoofd te houden wanneer we gaan kijken naar naturalisatietrends, en het effect van socio-demografische en migrantspecifieke factoren op de kans op staatsburgerschapverwerving.

b. Staatsburgerschapverwerving

Tabel 1 (A) bevat het aandeel Turken en Marokkanen dat staatsburgerschap verwerft in België en Nederland. Het tweede deel van tabel 1 (B) presenteert de odds-ratio's van de geselecteerde variabelen op de kans om staatsburgerschap te verwerven. Zoals Bevelander en Pendakur (2008) en Corluy *et al.* (2011) al aangaven hebben immigrantengroepen met een zwakke arbeidsmarktpositie de meeste kans om staatsburgerschap te verwerven. Turken en Marokkanen worstelen in zowel België als Nederland met slechte arbeidsmarkttuitkomsten, deze precare toestand uit zich in erg hoge naturalisatiecijfers.

36% van de Turken in België verwerft Belgisch staatsburgerschap, ten opzichte van 48% van de Marokkanen. In Nederland zijn de cijfers nog duidelijker: 56% van de Turken en 58 % van de Marokkanen in Nederland naturaliseert. Dit duidt al meteen op een belangrijke evolutie. Hoewel Nederland een strenger naturalisatiebeleid voert dan België, is het aandeel Turken en Marokkanen dat staatsburgerschap verwerft lager in België dan in Nederland. Voor Marokkanen bedraagt het verschil 10 procentpunten, voor Turken maar liefst twintig.

Er zijn twee verklaringen voor de naturalisatiekloof tussen België en Nederland. Voor de eerste verklaring moeten we teruggrijpen naar de socio-demografische kenmerken van Turken en Marokkanen in België en Nederland (zie figuren 5 en 6). En meer bepaald naar de verdeling van de variabele verblijfsduur. Terwijl in Nederland de overgrote meerderheid al meer dan 10 jaar verblijft in het gastland, is er in België nog een aanzienlijk deel nieuwkomers, immigranten die nog geen 5 jaar verblijven in het gastland (ongeveer 30%). Corluy *et al.* (2011) vonden dat de verblijfsduur van immigranten in België de sterkste determinant is van staatsburgerschapverwerving. In België zijn er dus minder naturalisaties dan in Nederland omdat zowel Turkse als Marokkaanse immigranten er minder lang verblijven. Immigranten die al langer in hun gastland verblijven hebben immers de tijd gehad om de taal te leren, human capital op te bouwen en te integreren. Nederland heeft dan wel een strenger naturalisatiebeleid, het profiel van haar Turkse en Marokkaanse immigranten leent zich gewoonweg beter tot naturalisatie.

Tabel 1.

Staatsburgerschapverwerving, (A) aandeel met staatsburgerschap, (B) ongestandaardiseerde effecten (Odds-ratio's) van geselecteerde variabelen op staatsburgerschapverwerving (België en Nederland;2008).

	<u>BELGIË</u>		<u>NEDERLAND</u>	
	TURK	MAROKKAAN	TURK	MAROKKAAN
(A)				
Staatsburgerschapverwerving	35.5	48.4	56	57.5
(B)				
Afhankelijke var (titel)				
Geslacht (vrouw)	1.037	1.024	0.947	0.718
Leeftijd (25-35)				
35-44	2.254*	1.817	1.562**	1.586*
45-54	1.950	1.979	2.476***	1.251*
55-64	1.261	2.046	1.572	1.109*
Burgerlijke staat (ongehuwd)	1.7	1.064	0.950	0.611*
Kinderen (nee)	0.528	3.613***	0.711	1.624*
Opleiding (primair)				
secundair	1.378	1.259	1.825***	1.961**
tertiair	1.611	0.906	3.846***	3.521***
Tewerkgesteld (nee)	2.171*	1.536	0.890	1.144
Duur van het verblijf (0-5)				
6-10	0.752	2.045	8.788**	10.3*
10 pus	7.049***	7.155***	70.245***	46.979***
Nagelkerke r square	0.320	0.323	0.283	0.189
N	253	344	1197	760

* $p < 0.05$; ** $p < 0.01$; *** $p < 0.001$.

Bron: EU-LFS, 2008, eigen berekeningen

De tweede verklaring voor het hogere aantal naturalisaties in Nederland betreft de ‘dubbele nationaliteit’. De dubbele nationaliteit is een bijzonder aspect van naturalisatie. Wanneer immigranten naturaliseren, zijn ze ofwel verplicht afstand te doen van hun originele nationaliteit, of ze mogen hun originele nationaliteit behouden. Wat leidt tot ofwel een enkele ofwel een dubbele nationaliteit in het gastland (OECD, 2011). Dubbele nationaliteit impliceert echter algemeen wederzijdse erkenning. Zowel het land van bestemming als het land van herkomst moet dubbele nationaliteit gedogen. Wanneer dubbele nationaliteit niet is toegestaan, verliest iedereen die burgerschap in een ander land verwerft automatisch de oorspronkelijke nationaliteit.

In de afgelopen jaren zijn steeds meer landen hun regelgeving inzake dubbele nationaliteit gaan versoepelen, toch blijven er aanzienlijke verschillen tussen de landen. Tot 2007 was het bezitten van de Belgische nationaliteit samen met dat van een ander land niet toegestaan. Sinds 2008 is dit gewijzigd en is dit wel toegelaten. Nederland heeft om de integratie van imim te bevorderen en naturalisatie te vergemakkelijken de dubbele nationaliteit toegelaten vanaf 1991. Dit beleid werd ongedaan gemaakt in 1997, toen de eis om de originele nationaliteit op te geven bij naturalisatie opnieuw geïntroduceerd werd. In de praktijk behield de meerderheid van de immigranten echter nog steeds hun oorspronkelijke nationaliteit (van Oers et al., 2006). Recentelijk werden nieuwe statistieken vrijgegeven waaruit blijkt dat 1,1 miljoen mensen in Nederland minstens één andere nationaliteit hebben naast hun Nederlandse nationaliteit. ‘Nearly four out of five persons naturalised between 1998-2008 were permitted to keep their original nationality’ (Nicolaas en Loozen ,2014). Bovendien heeft bijna de helft van de mensen met een dubbele nationaliteit naast de Nederlandse ook de Turkse of Marokkaanse nationaliteit.

Of ze hun originele nationaliteit kunnen handhaven als ze naturaliseren is een belangrijke overweging voor veel immigranten. Bijvoorbeeld voor diegenen die banden handhaven met hun land van herkomst. Wetgeving in het land van oorsprong betreffende de dubbele nationaliteit blijkt vaak een net zo belangrijke determinant van staatsburgerschapverwerving als de voorwaarden voor toegang tot burgerschap in de landen van bestemming. Zowel in Marokko als Turkije is de afstand van de originele nationaliteit toegestaan door de wet. Dit moet echter eerst worden goedgekeurd door een officiële instantie. In Turkije is dat het ‘Vital Statistics Office’, een departement van het Ministerie van Binnenlandse Zaken. Marokkaanse immigranten moeten een aanvraag indienen bij het ministerie van Justitie.⁵ In de praktijk blijkt het in zowel Marokko als in Turkije niet evident om afstand te doen van de originele nationaliteit (Perrin, 2011).

Zo verzocht de Nederlandse regering in 2005 Marokko om de wetgeving omtrent het verlies van staatsburgerschap voor derde generatie Marokkanen in het buitenland te verzachten. Marokko

---

⁵ www.multiplecitizenship.com, geraadpleegd op 1/05/2014

weigerde dit verzoek op grond van het beginsel van ‘eeuwige trouw’. Marokko is dus nog niet klaar om de Turkse precedent te volgen, waar het verlies van staatsburgerschap vergemakkelijkt werd en zelfs een ‘bevoorrechte niet-burger-status’ werd ontwikkeld in 1995. Turkse burgers die hun Turkse nationaliteit hebben opgegeven kunnen zich aanmelden voor een ‘blauwe kaart’, die hun enkele rechten als burger terug geeft, bijvoorbeeld het recht om te wonen en werken in Turkije, het recht om land of het recht om te erven, maar niet het recht om te stemmen (Perrin, 2011).

Opnieuw hebben we hier een belangrijke tegenstelling wat betreft het naturalisatiebeleid in België en Nederland. De verschillende wetgeving betreffende dubbele nationaliteit in België en Nederland is dus een tweede belangrijke verklaring voor het feit dat België een kleiner aandeel genaturaliseerde Turken en Marokkanen kent dan Nederland.

Ook individuele socio-demografische variabelen kunnen een belangrijke impact hebben op de kans op staatsburgerschapverwerving. Tabel 1 (B) geeft een overzicht van het effect van geslacht, leeftijd, burgerlijke staat, afhankelijke kinderen en opleiding op de kans op naturalisatie. Yang (1993) en Devoretz en Pivnenko (2004) vonden geen significante effecten van geslacht, Bevelander en Veenman (2006) en Corluy *e.a.* (2011) stelden vast dat de kans op naturalisatie voor vrouwen hoger ligt dan voor mannen. Voor Turken en Marokkanen in Nederland en België blijkt geslacht geen significant effect te hebben op staatsburgerschapverwerving.

Belgische Turken tussen 35 en 44 jaar hebben meer kans om te naturaliseren dan jongere Turken. Vooral in Nederland echter hebben zowel Turken als Marokkanen meer kans om staatsburgerschap te verwerven als ze in oudere leeftijdscategorieën zitten. Dit is niet consistent met de human capital hypothese (Corluy *e.a.*, 2011) die zegt dat juist jongere generaties het meeste profijt hebben bij naturalisatie omdat ze er langer de vruchten van plukken. Voor Turken en Marokkanen lijkt die hypothese niet te kloppen. Hoe ouder ze worden, hoe gretiger ze zijn om de nationaliteit van hun gastland aan te nemen. Dit leeftijdseffect is sterker in Nederland dan in België. Hier zien we al een eerste tendens tot positieve selectie in Nederland. Immigranten uit oudere leeftijdscategorieën wonen al langer in Nederland, en hebben dus meer kans om de taal te kennen. Het zijn in Nederland dus de migranten die het best geïntegreerd zijn die het meeste kans maken op naturalisatie (positieve selectie). Hieronder zullen we deze hypothese aan de hand van de resultaten met betrekking tot opleiding nog verder kunnen bevestigen.

Opmerkelijk is het feit dat gehuwde Marokkanen in Nederland minder kans hebben om te naturaliseren dan ongehuwde Marokkanen. Vooral omdat het huwelijk en gezinshereniging toch belangrijke instrumenten kunnen zijn om staatsburgerschap te verwerven (Euwals *e.a.*, 2007). Bij zowel Belgische als Nederlandse Marokkanen heeft het hebben van afhankelijke kinderen (jonger dan 25 jaar) een significant positief effect op de kans om te naturaliseren. Vooral voor Belgische Marokkanen is er een sterk significant positief effect.

Het effect van opleiding op staatsburgerschapverwerving verschilt significant tussen beide gastlanden. In België vinden we in lijn met Corluy *et al.* geen invloed van opleidingsniveau. In Nederland daarentegen, heeft het opleidingsniveau in alle modellen een significant en positief effect op de kans om Nederlands staatsburgerschap te verwerven. Deze resultaten zijn consistent met onze hypothese. Omwille van de liberale naturalisatiewetgeving in België zijn er erg weinig selectie-effecten. Hoogopgeleide Turkse en Marokkaanse immigranten hebben niet meer kans om staatsburgerschap te verwerven dan laagopgeleide Turkse en Marokkaanse immigranten. In Nederland daarentegen speelt er een positief selectieproces. Immigranten die willen naturaliseren moeten voldoen aan integratie-eisen en worden daar ook op getest. Het resultaat is dat Turken en Marokkanen die gemiddeld of hooggeschoold zijn in Nederland duidelijk meer kans hebben om staatsburgerschap te verwerven dan laaggeschoolde immigranten.

Tewerkstelling blijkt weinig of geen effect te hebben op de kans op staatsburgerschapverwerving. Enkel Belgische Turken die aan het werk zijn hebben een grotere kans om staatsburgerschap te verwerven dan zij die niet aan het werk zijn. Zoals we hierboven al beschreven in het theoretische kader, en op zullen terugkomen in de volgende sectie, moeten we hierbij rekening houden met het endogene karakter van de relatie tussen naturalisatie en tewerkstelling.

In zowel België als Nederland heeft de verblijfsduur een sterke invloed op de kans om staatsburgerschap te verwerven. Dit bevestigt onze resultaten uit figuren 7 en 8. In Nederland treedt het effect van verblijfsduur al op vanaf dat de immigrant langer dan 5 jaar in het gastland verblijft. In België moet men langer in het land verblijven (langer dan 10 jaar) om de kans op naturalisatie te verhogen. Opnieuw, net als bij opleiding, is het strengere naturalisatiebeleid verantwoordelijk voor het sterkere effect van verblijfsduur in Nederland. Omdat immigranten die Nederlands staatsburger willen worden moeten slagen voor taal- en integratietesten is verblijfsduur een cruciale factor. Opnieuw is er hier sprake van een positieve selectie in Nederland. Immigranten die al langer in Nederland verblijven hebben veel meer kans om staatsburgerschap te verwerven dan nieuwkomers. In België is dit selectieproces minder sterk aanwezig. Immigranten moeten al meer dan 10 jaar aanwezig zijn om de kans op staatsburgerschap te verhogen.

Zowel de effecten van leeftijd, opleiding als van verblijfsduur bevestigen onze hypothesen met betrekking tot de verschillende selectie-effecten in België en in Nederland. In België is er nauwelijks een effect van leeftijd en geen effect van opleiding. De liberale naturalisatiewetgeving in België zorgt er dus voor dat zowel jongere als oudere, en zowel laaggeschoolde als hooggeschoolde Turken en Marokkanen kunnen opteren voor naturalisatie. Enkel verblijfsduur blijkt voor België wel significant, al moeten immigranten er wel al langer dan 10 jaar voor in België verblijven. In Nederland daarentegen speelt duidelijk een positief selectieproces: Turkse en Marokkaanse immigranten die ouder zijn hebben meer kans om staatsburgerschap te verwerven. Ook de impact van opleidingsniveau

is voor beide immigrantengroepen significant positief: hoogopgeleide Turken en Marokkanen hebben veel meer kans om staatsburgerschap te verwerven dan diegenen met een laag opleidingsniveau. Het socio-demografische profiel, voornamelijk verblijfsduur en in mindere mate opleidingsniveau, van Turken en Marokkanen in Nederland zorgt ervoor dat hun naturalisatiecijfers veel hoger liggen dan in België. In wat volgt zoomen we in op de relatie tussen staatsburgerschap en tewerkstelling. Wat zijn nu de effecten van bovenstaande resultaten op de tewerkstellingspercentages van Turken en Marokkanen? En wat zijn de belangrijkste verschillen tussen België en Nederland?

c. Staatsburgerschapverwerving en tewerkstelling

In deze sectie gaan we kijken of naturalisatie een effect heeft op de tewerkstellingskans. Figuren 9 tot 12 tonen de verschillen in tewerkstellingsgraad tussen Turken en Marokkanen met de originele nationaliteit en met de nationaliteit van het gastland, volgens geslacht. In de appendix staan dezelfde resultaten in tabelvorm (zie tabel C).

Zoals eerder onderzoek al gedocumenteerd had, hebben Turken en Marokkanen een erg zwakke arbeidsmarktpositie (OECD, 2008b; OECD, 2010; Socio-economische monitoring, 2013). Over het algemeen zijn in zowel België als Nederland de Turkse immigranten meer aan het werk dan de Marokkaanse immigranten. We hadden verwacht dat de Marokkaanse immigranten, die gemiddeld hoger opgeleid zijn dan Turkse immigranten, meer aan het werk zouden zijn. Dat blijkt niet het geval. Wat bovendien opvalt is dat de tewerkstellingspercentages van Turken en Marokkanen in Nederland veel hoger liggen dan in België. Zoals beschreven in hoofdstuk vier scoort Nederland beter dan België als het gaat om arbeidsherverdeling en jobcreatie. Als we echter kijken naar cijfers over het aandeel Turken en Marokkanen die deeltijds werken (zie tabel 2) en het aandeel met een permanent contract (zie tabel 3), zien we duidelijk een bevestiging van onze hypothese: de arbeidsherverdeling in Nederland steunt voor een deel op deeltijds en tijdelijk werk.

Tabel 2.

Full-time /part-time onderscheid bij werkende Turken en Marokkanen , populatie 25-64 jaar (België en Nederland, 2008)

Arbeidstijd	BELGIË		NEDERLAND	
	Marokkaan (%)	Turk (%)	Marokkaan (%) ²	Turk (%) ²
full-time	77,3	67,4	64,8	63,6
part-time	22,7	32,6	35,2	36,4
N	154	129	449	841

Bron: EU-LFS, 2008, eigen berekeningen

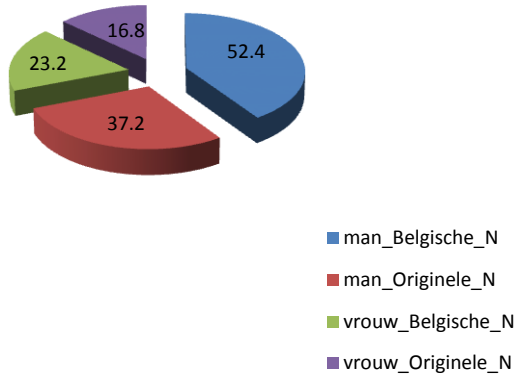
Tabel 3.

Onderscheid permanente en tijdelijke contracten bij werkende Turken en Marokkanen , populatie 25-64 jaar (België en Nederland, 2008)

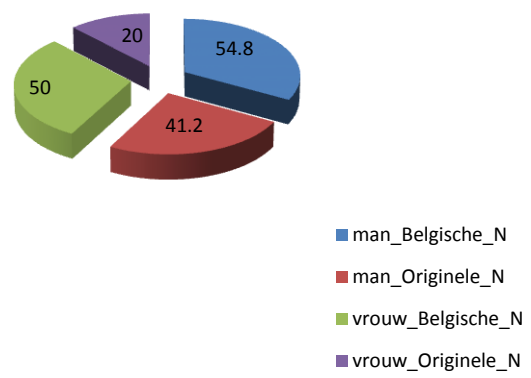
Contract	BELGIË		NEDERLAND	
	Marokkaan (%)	Turk (%)	Marokkaan (%)	Turk (%)
permanent	85,6	81,2	80,5	74,4
tijdelijk	14,4	18,8	19,5	25,6
N	119	117	411	730

Bron: EU-LFS, 2008, eigen berekeningen

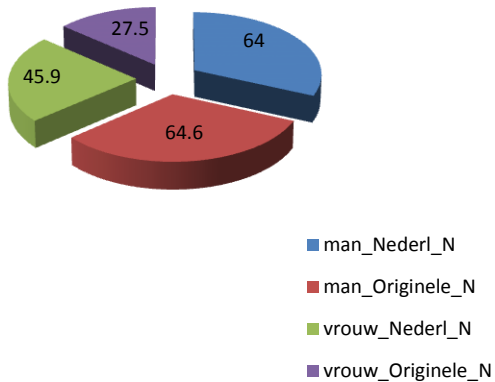
Figuur 9: % Marokkanen tewerkgesteld in België ifv naturalisatie, 2008*

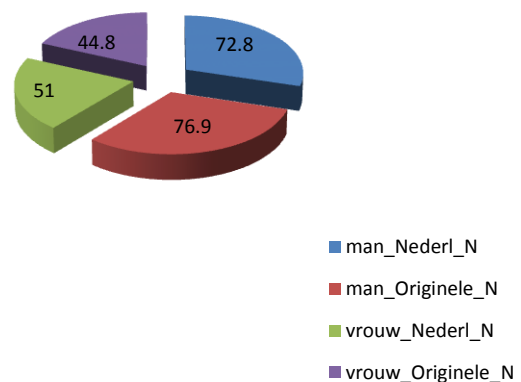
Figuur 10: % Turken tewerkgesteld in België ifv naturalisatie, 2008*

Figuur 11: % Marokkanen tewerkgesteld in Nederland ifv naturalisatie, 2008**

Figuur 12: % Turken tewerkgesteld in Nederland ifv naturalisatie, 2008**

* man_Belgische_N is een man met de Belgische nationaliteit, man_Originele_N is een man met de originele (Turkse of Marokkaanse) nationaliteit. Voor vrouwen geldt dezelfde codering.

** man_Nederl_N is een man met de Nederlandse nationaliteit, man_Originele_N is een man met de originele (Turkse of Marokkaanse) nationaliteit. Voor vrouwen geldt dezelfde codering.

Bron Figuren 9-10-11-12: EU-LFS, 2008, eigen berekeningen

De tewerkstellingskloof tussen België en Nederland kan echter niet volledig aan tijdelijke en deeltijdse arbeid worden toegeschreven. Nederland is duidelijk op een betere manier omgesprongen met het groeiende arbeidsaanbod vanaf de jaren '70. Nederland heeft sterk ingezet op jobcreatie en arbeidsherverdeling en kan daar nu ook de vruchten van plukken. Blijft de nuance dat een groot deel van de immigranten in Nederland die werk vinden ondanks de gevonden job met een laag inkomen dienen rond te komen. Een groot aandeel van hen kan na verloop ook opnieuw de job verliezen. In België daarentegen wordt het minimumloon sterk beschermd en maakt men minder gebruik van deeltijdse en tijdelijke arbeid. In België heeft tewerkstelling dus meer kans om voor een structurele verbetering van de sociaal-economische positie van Turkse en Marokkaanse immigranten te zorgen.

Behalve voor Marokkaanse mannen in Nederland vinden we voor alle groepen duidelijke verschillen in de tewerkstellingsgraad tussen immigranten met de originele nationaliteit en de nationaliteit van het gastland. De richting van het verschil varieert echter naar gelang de immigrantengroep en het gastland. In Nederland zijn Turkse mannen die niet genaturaliseerd zijn meer aan het werk dan genaturaliseerde Turkse mannen. Terwijl Marokkaanse vrouwen in Nederland wel profiteren van staatsburgerschap, het verschil bedraagt 18 procentpunten. In België zijn zowel Turkse als Marokkaanse mannen en vrouwen meer tewerkgesteld als ze Belgisch staatsburger zijn. Voor Marokkaanse mannen bedraagt het verschil 17 procentpunten, voor Turkse vrouwen maar liefst 30 procentpunten.

Deze resultaten duiden in de richting van het bestaan van een 'staatsburgerschap premium' in België. Er geldt immers voor alle categorieën dat immigranten met staatsburgerschap meer tewerkgesteld zijn dan immigranten zonder staatsburgerschap. In Nederland daarentegen profiteren enkel Turkse en Marokkaanse vrouwen van naturalisatie. De mannen zijn juist minder tewerkgesteld als ze de Nederlandse nationaliteit bezitten (4.1 procentpunten verschil voor Marokkaanse mannen). We moeten wel voorzichtig omspringen met de figuren 9 tot 12. Vooral met de interpretatie van de tewerkstellingpercentages bij Turkse mannen en vrouwen, en Marokkaanse vrouwen met de Belgische nationaliteit (lage N-waarden). Toch wijzen de resultaten op verschillende tendensen in België en Nederland. In België zijn immigranten met de Belgische nationaliteit duidelijk meer tewerkgesteld dan immigranten zonder de Belgische nationaliteit. In Nederland zijn enkel de vrouwelijke genaturaliseerde immigranten meer tewerkgesteld, bij de mannen zien we eerder een negatief effect van staatsburgerschap op tewerkstelling.

Nu kijken we naar de logistische regressies, die het effect van naturalisatie op de tewerkstellingskans meten, met controle voor individuele socio-demografische en migrantspecifieke factoren. Eerst worden de resultaten van België besproken (zie tabel 4), dan vergelijken we de effecten in Nederland (zie tabel 5) met die van België.

In België is het eerste dat opvalt de enorme kloof in tewerkstellingskansen tussen mannen en vrouwen van Turkse en Marokkaanse origine. Vooral Turkse vrouwen vinden erg moeilijk hun weg naar de

Belgische arbeidsmarkt. De vrouwelijke tewerkstelling is over het algemeen nog steeds lager dan die van mannen (zeker als er kinderen in het gezin zijn), en dit blijkt zeker het geval bij personen van niet-EU herkomst (Corluy en Verbist, 2010). Vrouwen hebben over het algemeen gemiddeld een minder stabiele arbeidsloopbaan, met meer arbeidsonderbrekingen en deeltijds werk (Van Den Cruyce, 2005).

Net als voor de autochtone bevolking hebben oudere Turken en Marokkanen minder kans om aan het werk te zijn dan die uit de jongere leeftijdsklassen. Mannelijke Turken en Marokkanen (50-64 jaar) bijvoorbeeld hebben minder kans om aan het werk te zijn dan mannen tussen de 25-34 jaar. Gehuwde Marokkaanse mannen hebben een hogere tewerkstellingskans dan ongehuwde Marokkaanse mannen, gehuwde Marokkaanse vrouwen hebben net een lagere tewerkstellingskans dan ongehuwden. Een belangrijke verklaring voor dit fenomeen is het traditionele rollenpatroon dat Marokkaanse immigranten vaak aanhangen: bij gehuwde koppels is het de man die werkt en zorgt voor het gezinsinkomen, de vrouw blijft thuis en zorgt voor de kinderen. Het klassieke mannelijke kostwinnersmodel is een tendens die we zowel bij Turkse als Marokkaanse immigranten in België terugvinden.

Opleiding blijkt voor zowel Turken als Marokkanen in België een belangrijke impact te hebben op de tewerkstellingskans. Marokkaanse vrouwen met een secundaire opleiding hebben meer kans om aan het werk te zijn dan Marokkaanse vrouwen met een primaire opleiding. Dit effect verdwijnt wel na controle voor de duur van het verblijf. Hooggeschoolde Marokkaanse mannen en Turkse vrouwen hebben een hogere tewerkstellingskans dan hun laaggeschoolde tegenhangers.

Opmerkelijk is het effect van de duur van het verblijf bij Turkse vrouwen: zij die hier al tussen de 6 en 10 jaar verblijven hebben minder kans om aan het werk te zijn dan de nieuwkomers. De enige reden die we hiervoor kunnen bedenken is dat nieuwe Turkse vrouwelijke immigranten waarschijnlijk een profiel hebben dat beter aansluit bij de arbeidsmarkt. Hooggeschoolde, ongehuwde vrouwen zonder kinderen bijvoorbeeld.

De invloed van staatsburgerschap op de tewerkstellingskans geeft interessante resultaten. Figuren 9 tot 12 suggereerden al het bestaan van een staatsburgerschap premium voor zowel Turkse als Marokkaanse mannen en vrouwen in België. Voor Marokkaanse mannen was het verschil in tewerkstellingspercentage tussen de immigranten met en zonder Belgische nationaliteit 15 procentpunten. Voor Turkse vrouwen bedroeg de kloof maar liefst 30 procentpunten. De resultaten uit de logistische regressie (zie tabel 4) bevestigen een significant effect van naturalisatie op de tewerkstellingskans van Turkse immigranten in België, zelfs na controle voor duur van het verblijf. Vooral voor Turkse vrouwen lijken de resultaten het bestaan van een staatsburgerschap premium te suggereren. Omdat de neiging om het burgerschap te verwerven in België echter sterk is gerelateerd aan de duur van het verblijf van een immigrant in België, is het moeilijk het 'zuivere' effect van burgerschap te onderscheiden (zie tabel 1).

Tabel 4. Tewerkstelling, ongestandaardiseerde effecten (Odds-ratio's) van geselecteerde variabelen op tewerkstellingskans (België;2008).⁶

Afhankelijke var (titel)	TURK					MAROKKAAN				
	Totaal	Man		Vrouw		Totaal	Man		Vrouw	
Geslacht (vrouw)	3.779***					4.023***				
Leeftijd (25-35)										
35-44	1.196	2.285	2.052	0.984	0.558	1.124	1.331	1.182	0.928	0.878
45-54	0.454	0.711	0.567	0.446	0.328	0.724	0.753	0.596	0.534	0.55
55-64	0.139**	0.181*	0.107**	0.333	0.269	0.117***	0.177**	0.124***	0	0
Burgerlijke staat (ongehuwd)	0.708	1.324	1.161	0.779	0.651	1.326	2.653*	2.707*	0.310*	0.321*
Kinderen (nee)	1.204	0.786	0.644	2.223	3.134*	0.786	1.119	0.856	0.536	0.452
Opleiding (primair)										
secundair	1.925	2.145	2.415	1.927	1.455	1.358	1.097	1.146	2.411*	2.353
tertiair	3.152**	1.075	1.288	6.49**	13.71***	2.84**	2.709*	3.099*	1.698	1.664
Duur van het verblijf (0-5)										
6-10	0.532		0.846		0.135*	1.035		0.863		1.254
10 plus	1.154		1.986		0.54	1.235		1.325		0.889
Staatsburger (nee)	2.1*		1.381		4.828**	1.657		1.784		1.631
Nagelkerke r square	0.289	0.202	0.240	0.216	0.355	0.285	0.206	0.233	0.237	0.246
N	253	116		137		344	193		151	

* $p < 0.05$; ** $p < 0.01$; *** $p < 0.001$.

Bron: EU-LFS, 2008, eigen berekeningen

⁶ Bij de onafhankelijke variabelen staat de referentiecategorie steeds tussen haakjes.

Tabel 5. Tewerkstelling, ongestandaardiseerde effecten (Odds-ratio's) van geselecteerde variabelen op tewerkstellingskans (Nederland;2008).⁷

Afhankelijke var (titel)	TURK				MAROKKAAN					
	Totaal	Man		Vrouw		Totaal	Man		Vrouw	
Geslacht (vrouw)	4.243***					4.483***				
Leeftijd (25-35)										
35-44	0.599**	0.439*	0.345**	0.794	0.692	1.038	0.769	0.805	1.362	1.099
45-54	0.282***	0.196***	0.15***	0.385***	0.328***	0.412***	0.301**	0.338**	0.616	0.472
55-64	0.096***	0.087***	0.065***	0.138***	0.11***	0.198***	0.19***	0.216***	0.075*	0.05**
Burgerlijke staat (ongehuwd)	1.416*	1.627	1.719	1.189	1.239	1.378	2.237**	2.221**	0.777	0.879
Kinderen (nee)	0.72	1.170	1.156	0.519*	0.51*	1.117	1.208	1.221	0.767	0.655
Opleiding (primair)										
secundair	1.945***	1.99**	1.991**	1.911**	1.909**	2.169***	2.02*	2.034*	2.484**	2.148**
tertiair	3.830***	1.928*	2.046*	4.814***	5.414***	3.318***	2.222*	2.052	5.273***	6.005***
Duur van het verblijf (0-5)										
6-10	0.868		0.959		1.007	1.018		1.331		0.819
10 plus	1.745		1.966		2.18	1.388		0.66		2.975
Staatsburger (nee)	0.893		0.874		0.902	1.142		1.063		1.028
Nagelkerke r square	0.26	0.152	0.160	0.17	0.188	0.254	0.156	0.164	0.195	0.231
N	1197	578		619		760	408		352	

* $p < 0.05$; ** $p < 0.01$; *** $p < 0.001$.

Bron: EU-LFS, 2008, eigen berekeningen

⁷ Bij de onafhankelijke variabelen staat de referentiecategorie steeds tussen haakjes.

Net als in België zijn er ook in Nederland opvallende genderverschillen bij zowel Turken als Marokkanen (zie tabel 5). Turkse en Marokkaanse mannen hebben veel meer kans om aan het werk te zijn dan hun vrouwen, vanwege dezelfde redenen die we hierboven al hebben genoemd.

Wat opvalt is het sterke effect van leeftijd op de tewerkstellingskans van Turken en Marokkanen in Nederland. Het leeftijdseffect speelt veel harder in Nederland dan in België. Oudere Turken en Marokkanen (45-64 jaar), zowel mannen als vrouwen, hebben veel minder kans op werk dan de jongere generatie (25-34). Vooral de categorie tussen 55 en 64 jaar worstelt met een significant tewerkstellingsprobleem.

Opnieuw zien we net als in België dat gehuwde Marokkaanse mannen meer kans hebben om aan het werk te zijn dan ongehuwde mannen. Turkse vrouwen met kinderen zijn minder aan het werk dan Turkse vrouwen zonder kinderen. In deze resultaten zien we nogmaals een bevestiging van het klassieke mannelijke kostwinnersmodel dat bij Turkse als Marokkaanse immigranten sterk ingebed is.

Erg merkwaardig is het effect van opleiding op de tewerkstellingskans van Turken en Marokkanen in Nederland, en met name het verschil met de effecten in België. Hadden we in België enkel een hogere tewerkstellingskans voor hoogopgeleide Turkse vrouwen en Marokkaanse mannen hadden, dan zien we in Nederland voor alle groepen een significante impact van het opleidingsniveau op de tewerkstellingskans. Vooral hoogopgeleide vrouwen van Turkse en Marokkaanse afkomst zijn veel meer aan het werk dan de laaggeschoolden. Deze uitkomsten bevestigen wat Souren en de Vries (2009) eerder al stelden: dat bij Turkse en Marokkaanse vrouwen het verschil in arbeidsdeelname tussen lager en hoger opgeleiden groter is dan bij mannen.

Net als in België vinden we in Nederland nergens positieve effecten van de duur van het verblijf op de tewerkstellingskans van Turkse en Marokkaanse immigranten. Nieuwkomers die juist naar Nederland gemigreerd zijn hebben evenveel kans om aan het werk te zijn dan immigranten die al langer dan 10 jaar in Nederland verblijven. Nog belangrijker is het ontbreken van significante effecten van staatsburgerschap op tewerkstelling. In Nederland hebben genaturaliseerde Turken of Marokkanen niet meer kans op werk dan diegene die niet genaturaliseerd zijn. De resultaten in België suggereerden het bestaan van een staatsburgerschap premium. Dit wijst er op dat het verkrijgen van de Belgische nationaliteit op zich een impact heeft op de arbeidsmarktintegratie van (voornamelijk Turkse) immigranten. Vooral het effect voor vrouwelijke Turken is sterk en wordt niet beïnvloed door controles voor de lengte van het verblijf. In Nederland echter, bestaat er voor Turken en Marokkanen duidelijk geen staatsburgerschap premium. Hier is het duidelijk de impact van opleidingsniveau op tewerkstelling die domineert. Deze vaststellingen hebben belangrijke beleidsimplicaties.

5. Conclusie

Gebaseerd op LFS-data van 2008 onderzocht deze studie of het verwerven van de nationaliteit van het gastland een verschil maakt voor de tewerkstellingskans van Turkse en Marokkaanse immigranten in België en Nederland. De toegang tot de nationaliteit van het gastland is immers een belangrijk instrument van het integratiebeleid. De voorwaarden waaronder deze wordt verleend verschillen echter sterk tussen de verschillende EU-landen en zijn aan een belangrijke evolutie onderhevig. Enerzijds keken we naar België, waar de Belgische nationaliteit openstaat voor alle immigranten met een voldoende lange periode van wettig verblijf, en niet afhankelijk is van taal, werk- of integratie-eisen. Het naturalisatiebeleid in België werd getoetst aan dat van Nederland, waar integratievoorwaarden voor naturalisatie wel in voegen zijn, en waar, als gevolg daarvan, immigranten die erin slagen om de burgerrechten te verwerven meer kans hebben een geselecteerde subgroep van de allochtone bevolking te zijn.

De eerste belangrijke vaststelling is dat het socio-demografische profiel (geslacht, leeftijd, burgerlijke staat en gezinsvorming) van Turken en Marokkanen in België en Nederland erg vergelijkbaar is. Hoewel de verschillen klein zijn is het opleidingsniveau van Turkse mannen, Turkse vrouwen en Marokkaanse vrouwen in Nederland gemiddeld hoger dan in België. Wat echter vooral opvalt is het grote verschil in verblijfsduur van Turkse en Marokkaanse immigranten tussen België en Nederland. Turken en Marokkanen zijn gemiddeld veel minder lang aanwezig in België dan in Nederland. Immigranten die al langer in het gastland aanwezig zijn hebben meer kans om goed geïntegreerd te zijn. De verblijfsduur van immigranten is dus een belangrijke verklaring voor het aantal naturalisaties in het gastland.

De verschillende verdeling van de verblijfsduur van Turken en Marokkanen in België en Nederland is dan ook een belangrijke verklaring voor het lagere aantal naturalisaties in België. Het profiel van de Turkse en Marokkaanse immigranten in Nederland leent zich gewoon beter tot naturalisatie. In Nederland zijn Turken en Marokkanen al veel langer aanwezig in het gastland, wat maakt dat zij geïntegreerd zijn, de taal kennen en het nodige 'human capital' hebben opgebouwd. Daarom dat het aantal Turken en Marokkanen dat staatsburgerschap verwerft in België zoveel lager ligt dan in Nederland.

Anderzijds speelt de institutie 'dubbele nationaliteit' ook een niet te onderschatten rol. In België is tot voor 2008 het bezitten van de dubbele nationaliteit niet toegestaan. In Nederland werd de dubbele nationaliteit toegestaan van 1991 tot 1997. Maar ook na 1997 werd het immigranten door middel van uitzonderingsprocedures vaak toegestaan om de originele nationaliteit te behouden. Voor immigranten uit Turkije en Marokko, waarvoor het allesbehalve evident is om de originele nationaliteit af te staan,

is de wetgeving rond dubbele nationaliteit in het gastland een belangrijke parameter voor het aantal naturalisaties.

Bovendien blijkt uit de resultaten van de regressies met staatsburgerschap als afhankelijke variabele dat er in België en Nederland duidelijk verschillende selectieprocessen aan het werk zijn. In België is er nauwelijks een effect van leeftijd en geen effect van opleiding. De liberale naturalisatiewetgeving in België zorgt er dus voor dat zowel jongere als oudere, en zowel laaggeschoolde als hooggeschoolde Turken en Marokkanen kunnen opteren voor naturalisatie. Enkel verblijfsduur (langer als 10 jaar aanwezig in het gastland) blijkt voor België wel significant. In Nederland daarentegen speelt duidelijk een positief selectieproces: leeftijd, opleidingsniveau en verblijfsduur hebben een duidelijke positieve impact op de kans op staatsburgerschapverwerving. Het strenge naturalisatiebeleid in Nederland zorgt ervoor dat oudere, beter opgeleide Turkse en Marokkaanse immigranten, die al langer aanwezig zijn in Nederland, meer kans hebben om te naturaliseren.

Tenslotte blijkt dat ook de tewerkstellingspercentages van Turken en Marokkanen in België lager zijn dan in Nederland. De nuance dat Nederland daarbij veel gebruik maakt van deeltijds en tijdelijk werk lijkt maar een deel van de verklaring te zijn. Nederland heeft het groeiend arbeidsaanbod vanaf de jaren '70 via jobcreatie en arbeidsherverdeling beter opgevangen dan België. Met resultaat: zowel Turkse als Marokkaanse mannen en vrouwen kennen er betere tewerkstellingspercentages. Cruciaal voor dit onderzoek is de vaststelling dat er tevens belangrijke verschillen zijn in tewerkstellingspercentages tussen Turkse en Marokkaanse immigranten die staatsburgerschap verwerven en zij die dat niet doen. In België zien we duidelijk een positief effect van naturalisatie op de tewerkstellingspercentages van Turken en Marokkanen. Genaturaliseerde Turken en Marokkanen zijn meer aan het werk dan diegenen die niet genaturaliseerd zijn. In Nederland daarentegen is er voor mannelijke Turken en Marokkanen geen of zelfs een negatief effect. Vrouwelijke immigranten in Nederland hebben wel baat bij staatsburgerschap.

Dit is al een eerste belangrijke indicatie van de verschillende effecten van naturalisatie op de tewerkstellingskans in België en Nederland. Om het naturalisatie-effect beter in kaart te brengen hebben we vervolgens gecontroleerd voor socio-demografische en migrantspecifieke kenmerken. In België zijn er aanwijzingen dat er een staatsburgerschap premium bestaat, in Nederland niet. Vrouwelijke Turken in België verhogen hun kans op werk als ze naturaliseren. De positieve relatie tussen staatsburgerschap en tewerkstelling voor vrouwelijke Turken is cruciaal omdat dit onderzoek focust op Turken en Marokkanen, terwijl België een erg diverse groep immigranten kent en er dus voor andere immigrantengroepen ook een positieve impact kan zijn. Corluy *et al.* (2011) vonden een sterke impact van staatsburgerschapverwerving op de tewerkstellingskansen van niet-Westerse immigranten. Andere immigrantengroepen in België ondervinden dus waarschijnlijk ook de effecten van een staatsburgerschap premium.

Als zodanig varieert de rol die naturalisatie speelt in de integratie van immigranten sterk - niet alleen tussen landen, maar ook in de tijd. De tot voor kort opeenvolgende liberalisering van de toegang tot staatsburgerschap in België werd ingevoerd met het oog op de bevordering van een betere economische en sociale integratie van immigranten. In Nederland daarentegen neemt men een meer restrictieve houding aan ten opzichte van naturalisatie, en ten opzichte van het integratiebeleid in het algemeen. Het positieve selectieproces dat we terugvinden bij Turken en Marokkanen in Nederland kan een belangrijk argument zijn voor België en andere Europese lidstaten om een strenger naturalisatiebeleid te gaan voeren. Een bijzonder uitdagende kwestie in dit verband is echter te voorkomen dat de aangescherpte criteria voor naturalisatie impliciet bepaalde groepen immigranten benadelen op de arbeidsmarkt.

De betere arbeidsmarktpositie van immigranten die de Belgische nationaliteit verwerven, kan worden toegeschreven aan een combinatie van factoren. Een standaard verklaring is dat immigranten die van plan zijn te naturaliseren meer investeren in menselijk kapitaal dat specifiek is voor het gastland. Er zijn nog mogelijke verklaringen voor de positieve associatie tussen naturalisatie en tewerkstelling in België die we niet kunnen onderzoeken, op basis van de beschikbare data. De Belgische nationaliteit kan een signaal zijn voor de werkgevers, omdat het kan worden opgevat als verbondenheid met het nieuwe land en dus indirect verbondenheid met de nieuwe baan. Merk in dit verband dat de regelgeving met betrekking tot het aannemen en ontslaan van werknemers een belangrijke factor is om rekening mee te houden. België heeft een relatief sterk gereguleerde arbeidsmarkt waar de kosten om werknemers te ontslaan aanzienlijk zijn. Tenslotte kan staatsburgerschap ook motiverende en psychologische effecten hebben die het zoeken naar werk beïnvloeden.

Deze studie is een belangrijke basis voor toekomstig onderzoek naar volgende punten. In dit onderzoek hebben we gebruik gemaakt van statische indicatoren: de tewerkstellingskans. Willen we een beter begrip van de invloed van staatsburgerschap op de arbeidsmarktpositie van immigranten, dan dienen we een dynamische component in de analyse te integreren. Onderzoek naar de onderliggende bewegingen op het gebied van de overgang van werk naar werkloosheid of inactiviteit is noodzakelijk. Het is immers mogelijk dat immigranten lagere tewerkstellingskansen hebben, maar mobieler zijn op de arbeidsmarkt, wat hun zwakkere positie op de arbeidsmarkt tot op zekere hoogte zou nuanceren.

Daarnaast werd deze studie de impact van naturalisatie op de tewerkstellingskans van immigranten bestudeerd. Op basis van de beschikbare data is het echter moeilijk om het gemeten effect van staatsburgerschap van correlaties met andere factoren die deel uitmaken van een ruimer integratieproces. Er zijn tendensen van een positieve associatie in België maar langs welke kanalen bewegen mogelijke positieve effecten? Bijkomend onderzoek naar de kwaliteit van de arbeid, en dat in de verschillende sectoren van tewerkstelling kan essentieel zijn als aanvulling op dit onderzoek.

De bevindingen van deze studie met betrekking tot de positieve associatie tussen naturalisatie en arbeidsmarktprestaties voor de meest kansarme groepen op de arbeidsmarkt in België moeten zeker worden overwogen wanneer de overheden overwegen om de toegang tot het staatsburgerschap te beperken. Deze bevindingen hebben immers belangrijke gevolgen voor de kinderen van immigranten en immigranten zelf. Er zijn mogelijk ook implicaties voor het integratiebeleid in het algemeen. Naast gevolgen op de arbeidsmarkt heeft naturalisatiebeleid immers een potentieel belangrijke impact op de ruimere sociale integratie van immigranten. Het voorziet hen met name van stemrecht, en een gemakkelijkere toegang tot naturalisatie kan dus uiteindelijk een belangrijke invloed hebben op het politieke landschap. Ook is er weinig bekend over het effect van naturalisatie op een betere toegang tot huisvesting voor immigranten.

Terwijl naturalisatie een nuttig integratie-instrument kan zijn in verschillende contexten, is het wel een instrument dat met voorzichtigheid moet worden gebruikt, niet in het minst omdat burgers uit het gastland wat zij zien als een ‘devaluatie’ van het burgerschap kunnen afkeuren. Gezien de waargenomen positieve impact van burgerschap op de arbeidsmarkresultaten van immigranten in België, kan men zich afvragen waarom niet alle immigranten naturaliseren zodra ze in aanmerking komen. Een mogelijke reden is het gebrek aan informatie over de voordelen die aan staatsburgerschap verbonden zijn. De bevindingen met betrekking tot het gunstige effect van naturalisatie in België moeten dus meer bekendheid verwerven, zowel bij beleidsmakers als bij de immigranten zelf. Institutionele belemmeringen, met name die met betrekking tot de dubbele nationaliteit, kunnen mogelijk ook een belangrijke rol spelen in dit verband.

Tenslotte moeten de resultaten met betrekking tot naturalisatie en tewerkstelling worden gekaderd in het bredere publieke discours over migratie, omdat het een impact kan hebben op zowel de prestaties van immigranten als de percepties en attitudes van werkgevers. Het publieke debat over migratie en naturalisatie heeft dus vooral nood aan evenwicht.

6. Bibliografie

- Antecol, H, Cobb-Clark, D. en Trejo, S. (2003), 'Immigration Policy and the Skills of Immigrants to Australia, Canada, and the United States', *Journal of Human Resources*, Vol. 38(1), 192-218.
- Becker, G. (1964), *Human capital*, New York: National Bureau of Economic Research.
- Bevelander, P., en DeVoretz, D., eds. (2008), *The economics of citizenship*, MIM/Malmö University, Malmö: Holmbergs.
- Bevelander, P., en Pendakur, R. (2009), 'Citizenship, co-ethnic populations and employment probabilities of immigrants in Sweden', *IZA Discussion Paper Series 4495*, IZA, Bonn.
- Bevelander, P., en Veenman, J. (2006), 'Naturalization and employment integration of Turkish and Moroccan immigrants in the Netherlands', *Journal of International Migration and Integration* 7(3): 327–349.
- Bevelander, P., en Veenman, J. (2008), 'Naturalisation and socioeconomic integration: The case of the Netherlands', RIIM and IZA discussion paper, In: *The economics of citizenship*, ed. Bevelander, P. en DeVoretz, D.J., MIM/Malmö University, Malmö: Holmbergs.
- Blume, K.J., Ejrnaes, M., Nielsena H.S. en Würtz, A. (2003), 'Self-Employment among Immigrants: A Last Resort?', *Centre for Applied Microeconometrics*, University of Copenhagen, Working Paper No. 2003-8.
- Borjas, G.J. (1987), 'Self-Selection and the Earnings of Immigrants', *American Economic Review* 77, 531-553.
- Borjas, G.J. (1995), 'The Economic Benefits from Immigration', in: *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 9, No. 2, 3-22.
- Carcillo, S. en Grubb, D. (2006), 'From Inactivity to Work: The Role of Active Labour Market Policies', *OECD Social, Employment and Migration*, Working Paper No. 39, Parijs.
- Corluy, V., Marx, I. en Verbist, G. (2011), 'Employment chances and changes of immigrants in Belgium: The impact of citizenship', in: *International Journal of Comparative Sociology*, 52(4), 350–368.
- Corluy V en Verbist G (2010), 'Inkomens- en arbeidsmarktpositie van migranten in België', *Over.Werk* 4: 85–90.
- Cörvers, F., Euwals, R., de Grip, A. (2011), *Labour Market Flexibility in the Netherlands. The role of contracts and self-employment*, CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis, Den Haag.
- De Klerck, W. en Van Wichelen, L. (2008), 'Hoe actief is het arbeidsmarktbeleid in Vlaanderen, België en Europa?', *OVER.WERK, Tijdschrift van het Steunpunt WSE*
- DeVoretz, D. J. en Pivnenko, S. (2006), 'The economic causes and consequences of Canadian citizenship', *Journal of International Migration and Integration* 6: 435-68.
- De Vries, R. en Wolbers, M.H.L. (2004), 'Ethnic Variation in Labour Market Outcomes among School-Leavers in the Netherlands: The Role of Educational Qualifications and Social Background', *Journal of Youth Studies*, Vol.7, No.1, 3-18.
- Dustmann, C., Glitz, A. en Vogel T. (2009) 'Employment, wages, and the economic cycle: Differences between immigrants and natives', *IZA Discussion Paper Series 4432*, IZA, Bonn.
- Euwals, R., Dagevos, J., Gijsberts, M., en Roodenburg, H. (2007), 'The labour market position of Turkish immigrants in Germany and the Netherlands: reason for migration, naturalization and language proficiency', *IZA Discussion Papers*, No. 2683.

- Fleischmann, F. en Dronkers, J. (2007) 'The effects of social and labour market policies of EU-countries on the socio-economic integration of first and second generation immigrants from different countries of origin', *EUI Working Papers 19*, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, Firenze.
- Forrier, A., Sels, L. (2003), 'Temporary employment and employability: Training opportunities and efforts of temporary and permanent employees in Belgium', *Work, Employment & Society*, Vol. 17(4), 641-666.
- Fougère, D. en Safi, M. (2009), 'Naturalization and employment of immigrants in France (1968–1999)', *International Journal of Manpower*, 30(1/2): 83–96.
- H'madoun, M. (2011), 'Verschillen in jobretentie tussen autochtone en allochtone werknemers na een individuele beroepsopleiding in de onderneming', *VIVES Briefings*.
- H'madoun, M. en Nonneman, W. (2011), 'Explaining differences in job retention between alien and nonalien workers after an in-company training', *Applied Economics*.
- Kalter, F., en Granato, N. (2002), 'Demographic Change, Educational Expansion, and Structural Assimilation of Immigrants: The case of Germany', *European Sociological Review*, 18: 199-216.
- Kogan, I. (2003), 'Ex-Yugoslavs in the Austrian and Swedish labour markets: the significance of the period of migration and the effect of citizenship acquisition', *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 29, 595-622.
- Lesthaege, R. (2000), *Communities and Generations: Turkish and Moroccan Populations in Belgium*, Brussels, Belgium: VUB University Press.
- Lewin-Epstein, N., Semyonov, M., Kogan, I. en Wanner, R. (2003), 'Institutional Structure and Immigrant Integration: A Comparative Study of Immigrants' Labor Market Attainment in Canada and Israel', *International Migration Review*, Vol. 37, 389-420.
- Model, S., Fisher, G. en Silberman, R. (1999), 'Black Carribeans in comparative perspective', *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 25, 187-212.
- Müller, W. en Gangl, M. (2003) *Using LFS data for cross-national research: Promises, examples and problems*, Paper presented at International Workshop on Comparative Data on Education-to-Work Transitions, OECD, Paris, 21-23.
- Münz, R. (2007), 'Migration, labour markets, and integration of migrants: An overview for Europe', *HWWI Policy Paper*, No. 3-6.
- Neels, K. (2000), 'Education and the transition to employment: young Turkish and Moroccan adults in Belgium', In: Lesthaege R. (ed.) *Communities and Generations*, Brussel: VUB, 279-320.
- Nicolaas, H. en Loozen, S. (2014), 'Just over 1.1 million Dutch people have more than one nationality', *Central Bureau of Statistics (Netherlands)*, Web Magazine: available at <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/dossiers/immigranten/publicaties/artikelen/archief/2012/2012-3578-wm.htm>.
- OECD, (2008b), *Jobs for Immigrants (Vol.2): Labour Market Integration in Belgium, France, the Netherlands and Portugal*, Parijs, OECD Publishing.
- OECD (2010), 'Naturalization and the labour market integration of immigrants', In: *Migration Outlook 2010*. Paris: OECD, 158–187.
- OECD (2011), *Naturalisation: a passport for the better integration of immigrants?*, Parijs, OECD Publishing.
- Okkerse, L. en Termote, A. (2004), 'Hoe vreemd is vreemd op de arbeidsmarkt. Over de allochtone arbeidskrachten in België', *Statistische studie nr. 11*, Brussel: Algemene Directie voor Statistiek en Economische Informatie, 18-21.

- Perrin, D. (2011), 'Country report: Morocco', in: *EUDO Citizenship Observatory*, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, Firenze.
- Phalet, K. en Swyngedouw, M. (2003), 'Measuring immigrant integration: the case of Belgium', *Migration Studies*, XL, n. 152, 773-803.
- Remery, C., van Doorne-Huiskes, A. and Schippers, J. (2002). 'Labour Market Flexibility in the Netherlands: Looking for Winners and Losers', *Work, Employment and Society*, 16, 477-495.
- Socio-economische monitoring (2013), Federale Overheidsdienst Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg en het Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding, Brussel, september 2013.
- Souren, M. en de Vries, J. (2009), 'Arbeidsparticipatie van vrouwen: een vergelijking naar opleidingsniveau, leeftijd en herkomst', *Sociaaleconomische trends*, Centraal Bureau voor de Statistiek
- Tubergen, F. van, Maas, I. en Flap, H. (2004), 'The Economic Incorporation Immigrants in 18 Western Societies: Origin, Destination, and Community Effects.', *American sociological review*, 69, 704-727.
- Vandekerckhove, S. en Van Gyes, G. (2010), 'Loondrift en loonflexibiliteit: de grillen van de loonvorming bij sociaal overleg', in: *Over.Werk: 2*, 119-124.
- Van den Broeck, D. (1999), 'Het prullemandeffect van een vreemde naam', *Steunpunt Werkgelegenheid Arbeid Vorming*, Nieuwsbrief, nr 4, 155-160.
- Vandenbroucke, F. en Malfait, D. (2009), *De tienkamp mag niet stilvallen - Gelijke kansen op werk en onderwijs in de immigratiesamenleving*, Samenleving en Politiek, Jaargang 16, nr. 10, 60-72.
- Van Den Cruyce, Bart (2005), 'De ondergebruikte arbeidsreserve van vreemdelingen in België', in: *Kwartaalschrift Economie*, nummer 2, 117-145.
- Van Oers, R., de Hart, B. en Groenendijk, K. (2006), 'The Netherlands', in Bauböck, R., Ersbøll, E., Groenendijk, K. en Waldrauch, H. (eds.), *Acquisition and Loss of Nationality*, Amsterdam University Press, 393-436.
- Veenman, J. (1995), *Onbekend maakt onbemind. Over de selectie van immigranten op de arbeidsmarkt*, Van Gorcum, Assen.
- Verhoeven, H. (2000), 'De vreemde eend in de bijt, arbeidsmarkt en diversiteit', *WAV-dossier*, Steunpunt werkgelegenheid, Arbeid en Vorming, Leuven.
- Zijl, M., Berkhout, E., Korteweg, J.A., Sol, E. en Aerts, M. (2003), 'Uitzendwerk en conjunctuur: Motieven van werkgevers en de gevolgen voor de samenloop met conjunctuur', *SEO-rapport*, Amsterdam.

Appendix

Tabel A/Appendix.

Socio-demografische kenmerken van Turkse en Marokkaanse immigranten (België;2008).

BELGIË

	TURK		MAROKKAAN	
	Man	Vrouw	Man	Vrouw
#observaties	159 (46.2)	185 (53.8)	255 (55.8)	202 (44.2)
Leeftijd				
25-34	26.7	28.5	24.6	23.5
35-44	29.3	35.8	38.5	32
45-54	28.4	24.8	21.5	29.4
55-64	15.5	10.9	15.4	15
Kinderen				
Dummy (kinderen jonger dan 25 jaar) ⁸	69.8	69.2	66	72.4
Burgerlijke staat				
Dummy (gehuwd) ⁹	63.5	68.1	72.5	73.3
Opleiding				
laag (geen secundair)	57.1	59.8	55.5	74.9
gemiddeld (tenminste secundair)	27.9	24.7	25.1	18.5
hoog (tenminste tertiair)	15	15.5	19.4	6.7
Duur van het verblijf				
1-5 jaar	30.2	39.5	33.3	33.2
6-10 jaar	20.8	17.8	16.5	15.3
Meer als 10 jaar	49.1	42.7	50.2	51.5

*Bron: EU-LFS, 2008, eigen berekeningen*⁸Dummy voor kinderen is gelijk aan 1 als de respondent kinderen heeft van 0 tot 25 jaar, anders is de dummy gelijk aan 0.⁹Dummy voor burgerlijke staat is gelijk aan 1 als de respondent gehuwd is, anders is de dummy gelijk aan 0.

Tabel B/Appendix.

Socio-demografische kenmerken van Turkse en Marokkaanse immigranten (Nederland;2008).

NEDERLAND

	TURK		MAROKKAAN	
	Man	Vrouw	Man	Vrouw
#observaties	676 (49.2)	698 (50.8)	462 (53.6)	400 (46.4)
Leeftijd				
25-34	27.5	29.1	24	40.2
35-44	41	42.5	42.7	36.8
45-54	24.6	20.5	22.6	15.3
55-64	6.9	7.9	10.7	7.6
Kinderen				
Dummy (kinderen jonger dan 25 jaar) ¹⁰	72.6	74.9	67.3	80
Burgerlijke staat				
Dummy (gehuwd) ¹¹	73.2	69.8	73.6	74.5
Opleiding				
laag (geen secundair)	54.1	59.5	60.6	66.8
gemiddeld (tenminste secundair)	31.2	24.2	27.1	23.4
hoog (tenminste tertiair)	14.7	16.3	12.3	9.8
Duur van het verblijf				
1-5 jaar	6.2	6	1.5	6.3
6-10 jaar	13	14.2	10	10
Meer als 10 jaar	80.8	79.8	88.5	83.8

*Bron: EU-LFS, 2008, eigen berekeningen*¹⁰ Dummy voor kinderen is gelijk aan 1 als de respondent kinderen heeft van 0 tot 25 jaar, anders is de dummy gelijk aan 0.¹¹ Dummy voor burgerlijke staat is gelijk aan 1 als de respondent gehuwd is, anders is de dummy gelijk aan 0.

Tabel C/Appendix.

Geobserveerde tewerkstellingsgraad van Turken en Marokkanen volgens geslacht en staatsburgerschap, populatie 25-64 jaar (België en Nederland, 2008)

	BELGIË				NEDERLAND			
	MAN		VROUW		MAN		VROUW	
	Geen Belgische nationaliteit	Belgische nationaliteit	Geen Belgische nationaliteit	Belgische nationaliteit	Geen Nederlandse nationaliteit	Nederlandse nationaliteit	Geen Nederlandse nationaliteit	Nederlandse nationaliteit
Marokkaan (N)	37.2% (129)	52.4% (126)	16.8% (107)	23.2% (95)	64.6% (195)	64% (267)	27.5% (171)	45.9% (229)
Turk (N)	41.2% (97)	54.8% (62)	20% (125)	50% (60)	76.9% (294)	72.8% (382)	44.8% (310)	51% (388)

Bron: EU-LFS, 2008, eigen berekeningen